

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Н. І. Гордієнко

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВА

Конспект лекцій

(для студентів 4 курсу напрямів підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» (0501 «Економіка і підприємництво»), 6.030509 «Облік і аудит» спеціальностей «Облік і аудит», «Економіка підприємства» денної і заочної форм навчання)

ХАРКІВ

ХНАМГ

2010

УДК 658.1 (075)

Н. І. Гордієнко. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» (для студентів 4 курсу напрямів підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» (0501 «Економіка і підприємництво»), 6.030509 «Облік і аудит» спеціальностей «Облік і аудит», «Економіка підприємства» денної і заочної форм навчання) / Н. І. Гордієнко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 127 с.

Автор: проф. Н. І. Гордієнко

Рецензент: проф. Т. В. Момот

Рекомендовано кафедрою обліку і аудиту,
протокол № 3 від 10.11.2009 р.

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	4
Тема 1. Основи фінансів підприємства	8
Тема 2. Організація грошових розрахунків підприємства. Грошові надходження підприємства	15
Тема 3. Формування і розподіл прибутку	30
Тема 4. Обігові кошти. Фінансування та організація оборотних коштів підприємства	38
Тема 5. Оподаткування підприємства	49
Тема 6. Фінансування забезпечення відтворення основних фондів ..	60
Тема 7. Кредитування підприємств	80
Тема 8. Фінансове планування на підприємстві	94
Тема 9. Оцінка фінансового стану підприємства	100
Тема 10. Фінансова санація підприємства	108
Питання до екзамену з курсу «Фінанси підприємств»	114
Словник економічних термінів	116

ВСТУП

Українська економіка знаходиться в стадії активних ринкових перетворень, що значною мірою відносяться до фінансово-кредитної сфери. Реформування економіки вимагає осмислення накопиченого досвіду, виявлення еволюційних процесів, методів і принципів фінансування підприємницької діяльності.

Фінанси, кредит, грошовий обіг торкаються кола проблем, дослідженнями в цій області займається велике коло фахівців. Разом з тим зовсім недостатньо концептуальних і аналітичних досліджень, що узагальнюють фактори об'єктивного характеру. Навчальна література багато в чому орієнтована на закордонний досвід.

У навчальній дисципліні «Фінанси підприємства» розглянута концепція функціонування фінансів підприємств, спрямована на вивчення фінансових категорій, закономірностей і напрямків розвитку, забезпечення підприємницької діяльності необхідними фінансовими і кредитними ресурсами стосовно до періоду *реформування економіки і формування стійкого ринку товарів і капіталів*; розглянуті етапи розвитку фінансів підприємств, що дозволяють в історичному аспекті оцінити й осмислити закономірності змін у фінансово-кредитній області.

Предмет вивчення курсу – економічні, організаційні, правові й соціальні аспекти фінансування і кредитування підприємств.

Об'єкт вивчення – практичний досвід, накопичений у сфері функціонування фінансів на мікрорівні, фінансового регулювання підприємств різних організаційно-правових форм у рамках діючих законодавчих і нормативних актів.

Мета вивчення курсу – на основі теоретичного і практичного аналізу процесів фінансування і кредитування, а також узагальнення законодавчих і нормативних документів, досвіду ринкових перетворень у сфері підприємницької діяльності опанувати механізмами організації, планування, стимулювання, керування фінансами підприємств.

У конспекті лекцій розглядаються наступні питання:

- теоретичний зміст і функції фінансів підприємств і зв'язаних з ними категорій;
- взаємодія різних факторів, що роблять вплив на фінанси підприємств;
- принципи, методи й форми фінансового забезпечення підприємницької діяльності при діючому державному регулюванні і законодавчій базі ринкової економіки;
- тенденції зміни фінансових взаємин підприємств із державними органами влади і керування, фінансовими й податковими органами, інституціональними інвесторами, комерційними банками;
- особливості фінансів підприємств стосовно до різних організаційно-правових форм;
- особливості й фактори, що регулюють вартісну оцінку активів, що беруть участь у відтворювальних процесах, і сукупний грошовий капітал підприємств;
- напрямку диверсифікованості фінансового забезпечення підприємницької діяльності;
- функціональні права й обов'язки фінансових служб підприємств, їхня відповідальність перед власниками і підприємцями.

Ринкова концепція фінансів підприємств заснована на відособленості бюджету держави і бюджету підприємств.

Фінанси підприємств мають єдину ціннісну орієнтацію, але в кожному конкретному випадку відбивають галузеві особливості, що виражаються у специфіці обороту капіталу, обслуговуванні відтворювальних процесів, емісійної й інвестиційної діяльності.

Фінанси підприємств дозволяють ефективно і комплексно впливати на оборот коштів з дотриманням принципів самооплатності і самофінансування.

Розвиток фінансів підприємств визначається необхідністю створення єдиної системи фінансового впливу на збалансований рух ресурсів і капіталу в рамках підприємницьких структур, застосування нового ринкового законодавства до керування грошовим обігом і формування цільових джерел фінан-

сування, стимулювання ділової активності, економічного росту, нагромадження капіталу, ефективних відтворювальних процесів.

Головне завдання курсу – показати сукупність і взаємозалежність змін, що відбуваються у фінансовій сфері, їхню загальну спрямованість і цільову орієнтацію, значення фінансів підприємств для перспектив розвитку підприємництва, можливі альтернативи в реалізації ринкових підходів до фінансового регулювання відтворювальних процесів. Отримані знання дозволять орієнтуватися в потоці фінансової інформації, змінах законодавчого й нормативного характеру.

Курс «Фінанси підприємств» містить:

- *теоретичні положення*, що розкривають концепцію фінансів підприємств:
  - сутність і особливості фінансів підприємств різних організаційно-правових форм, об'єктивні умови їхнього функціонування, сукупність принципів і методів, форм і умов фінансового забезпечення підприємницької діяльності;
  - вплив фінансів підприємств на керування сукупною вартісною оцінкою активів, що беруть участь у відтворювальних процесах, і сукупним грошовим капіталом, роль і значення фінансів підприємств у приватизації, реалізація диверсифікованого підходу до фінансування поточних витрат і інвестиціям;
  - виявлення функцій фінансів підприємств з урахуванням вирішення тактичних і стратегічних завдань;
  - економічний зміст категорій, що забезпечують реалізацію ринкових підходів до вивчення фінансів на мікрорівні;
- *методологічні положення*:
  - функціонування системи фінансування і кредитування необоротних і оборотних активів, що забезпечують відтворювальні процеси, і грошового капіталу;
  - вивчення методів, що дозволяють накопичувати капітал, здійснювати емісійну й інвестиційну діяльність, спрямовану на підтримку прибутковості й ліквідності підприємства;

- *методичні положення*: ринкова модель функціонування фінансів підприємств, за допомогою якої забезпечується:
  - підготовка висококваліфікованих фінансових службовців, що сприяють становленню ринку капіталів;
  - формування особливої системи фінансових взаємин підприємницьких структур, що стимулюють розвиток широкої і різноманітної інфраструктури ринку капіталів, функціональні права, обов'язки і вимоги до фінансових службовців. Спрощені підходи до фінансової роботи, що виражаються у спробах адміністративними методами керувати капіталом, фондами коштів, грошовим обігом поза зв'язком з формуванням ринку капіталів, об'єктивними процесами, що протікають у сфері фінансів, сприяють лише нагромадженню деформацій і зниженню керованості економіки. Рівень професіоналізму підготовки фінансистів значно впливає на ефективність керування акціонерним капіталом, позиковими і залученими засобами.

Фінанси підприємств дозволяють керувати грошовими потоками і знаходити оптимальні фінансові рішення, спрямовані на реалізацію комплексних цільових завдань виробничо-економічного і соціального розвитку, стимулювання високо продуктивної праці і заохочення підприємницької активності.

Тема 1. ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Суть фінансів підприємства, їх місце у фінансовій системі країни.
- Фінансові ресурси підприємства і джерела їх формування.
- Принципи й чинники організації фінансів підприємства.
- Фінансова діяльність підприємства. Зміст і організація фінансової роботи.

У структурі фінансових взаємозв'язків народного господарства України фінанси підприємств (організацій) займають визначене положення.

Фінанси підприємств являють собою сукупність економічних відносин, що виникають у реальному грошовому обігу з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Грошовий обіг складає матеріальну основу фінансів підприємств.

Реальний грошовий обіг – це економічний процес, що викликає рух вартості й супроводжується потоком грошових платежів і розрахунків.

Об'єктом реального грошового обігу виступають фінансові ресурси – власні джерела фінансування розширеного відтворення, що залишаються в розпорядженні підприємства після виконання поточних зобов'язань по платежах і розрахунках.

Фінансово-кредитний механізм – це форма організації грошових відносин в області фінансів, кредиту, грошового обігу в умовах соціалістичної економіки. Його основу складає централізована система планування, форм, методів і умов фінансування і кредитування суспільного виробництва.

Функція організації включає бюджетне упорядкування, бюджетну класифікацію, припускає необхідність визначення порядку складання, затвердження і виконання бюджету, вибір уповноважених кредитних організацій, розмежування повноважень законодавчих і виконавчих органів влади в бюджетному процесі, визначення прав і обов'язків функціональних підрозділів фінансових органів. З цією функцією зв'язаний процес організаційної побудови внутрішньої системи регулювання і контролю бюджетних потоків і фінансових ресурсів

підприємств.

Функція стимулювання ґрунтується на діяльності, спрямованій на реалізацію цілей діяльності. За допомогою цієї функції інтерпретуються фактори, що впливають на фінансову діяльність і враховують її потребу в коштах. Вирішальну роль відіграють фактори, що визначають поведінку людей, включаючи власників, підприємців і фінансових службовців, у процесі прийняття ними рішень з тактичних і стратегічних аспектів фінансів.

Функція контролю означає сприяння реалізації поставлених цілей. До них відноситься вироблення норм і нормативів, що є еталоном, критерієм оцінки результатів: порівняння досягнень з поставленими цілями і встановленими критеріями, забезпечення внесення необхідних змін в умови і фактори фінансової діяльності.

Відтворювальна функція фінансів підприємств полягає в забезпеченні збалансованості вартісного вираження матеріальних і трудових засобів і фінансових ресурсів на всіх стадіях кругообігу капіталу в процесі простого й розширеного відтворення.

Розподільна функція тісно зв'язана з відтворювальною функцією, тому що виторг від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг підлягає розподілу й перерозподілу.

Контрольна функція фінансів підприємств полягає в реалізації контролю карбованцем за реальним грошовим обігом, формуванням фондів коштів. Контроль карбованцем має дві форми:

- контроль за зміною фінансових показників, станом платежів і розрахунків;
- контроль за реалізацією стратегії фінансування.

Фінансові ресурси підприємств і джерела їх формування

Складовими фінансових ресурсів підприємства є:

- статутний капітал;
- додатково вкладений капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток;

- амортизаційні відрахування;
- забезпечення подальших витрат і платежів;
- довготермінові й короткотермінові кредити банків;
- відтерміновані податкові зобов'язання;
- кредиторська заборгованість усіх видів (зі страхування, за авансами одержаними, за векселями виданими, з оплати праці, за розрахунками з учасниками тощо).

За етапами формування фінансові ресурси поділяють:

- на початкові, тобто ті, з якими підприємство розпочинає свою діяльність (статутний капітал);
- набуті (прирощені) – отримані підприємством у результаті його діяльності у формі чистого доходу (прибутку та амортизації), субсидій, дотацій тощо.

За використанням фінансові ресурси підприємств поділяють:

- на матеріалізовані фінансові ресурси (вкладені в основні засоби, запаси, виробництво, готову продукцію тощо);
- грошові фінансові ресурси (грошові кошти та їх еквіваленти).

За формою реалізації фінансові ресурси підприємств поділяють:

- на матеріальні (вкладені в основні засоби, запаси, незавершене виробництво тощо);
- нематеріальні (вкладені в нематеріальні активи);
- фінансові (вкладені у фінансові активи).

Функціонування фінансів підприємств здійснюється не автоматично, а шляхом цілеспрямованої їх організації. Під організацією фінансів підприємств розуміють форми, методи, способи формування та використання фінансових ресурсів, контроль за їх кругообігом задля досягнення економічних цілей підприємств. Організація фінансів підприємств за умов ринкової економіки ґрунтується на принципах саморегулювання, самоокупності й самофінансування, які на практиці реалізуються через:

- а) комерційний розрахунок – метод ведення господарської діяльності, що полягає в постійному порівнянні (у грошовому вимірі) витрат і резуль-

татів діяльності. Його метою є одержання максимального прибутку за мінімальних витрат капіталу і мінімального можливого ризику, здійснення господарських операцій;

- б) економічні методи (важелі) регулювання діяльності підприємств з боку держави шляхом проведення нею податкової, кредитної, валютної, амортизаційної, інвестиційної, протекціоністської та інших видів економічної та соціальної політики;
- в) господарську й фінансову незалежність підприємств, самостійність вибору підприємствами ділових партнерів, форм і методів розрахунків, обсягів виготовлення та реалізації продукції, її асортименту тощо;
- г) фінансову відповідальність підприємств за результати своєї господарської діяльності;
- д) матеріальну зацікавленість підприємств у фінансових результатах своєї діяльності;
- є) партнерські взаємовідносини підприємств із постачальниками, споживачами, банками, страховими компаніями, бюджетом, державними цільовими фондами й іншими контрагентами.

Організація фінансів підприємств, структура фінансових ресурсів, величина і напрямки використання прибутку, взаємовідносини з бюджетом залежать від таких чинників:

- форма власності (приватне підприємство, колективне чи державне підприємство);
- організаційно-правова форма господарювання (товариство, одноособове підприємство, сімейне підприємство);
- галузі діяльності підприємства (промисловість, капітальне будівництво, сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, фінансово-кредитна сфера тощо);
- обсяг діяльності (мале, середнє чи велике підприємство).

Фінансова діяльність посідає особливе місце в управлінні підприємством. Від неї залежить повнота фінансового забезпечення поточної виробничо-гос-

подарської діяльності й розвитку підприємства.

Фінансова діяльність – це діяльність, спрямована на забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, досягнення ним визначених цілей економічного і соціального розвитку. Фінансова діяльність зумовлює зміни як величини, так і складу власного та залученого (позикового) капіталів підприємства.

Фінансова діяльність підприємства спрямована на вирішення таких завдань:

- забезпечення фінансовими ресурсами поточної операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства;
- пошук резервів збільшення доходів, прибутків і рентабельності підприємства;
- забезпечення виконання фінансових зобов'язань перед діловими партнерами (постачальниками, підрядниками, банками, страховими та інвестиційними компаніями тощо), бюджетом і цільовими фондами;
- фінансове забезпечення виробничого і соціального розвитку підприємства;
- контроль за ефективним розподілом і цільовим використанням фінансових ресурсів.

Ефективність фінансової діяльності забезпечується формуванням оптимального фінансового механізму підприємства.

Фінансовий механізм підприємства – це сукупність форм і методів формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення фінансування діяльності підприємства. Фінансовий механізм підприємства включає систему фінансових методів (фінансове прогнозування, планування, фінансові показники і коефіцієнти, нормативи, ліміти, резерви, система розрахунків, кредитування, інвестування, оподаткування, страхування, стимулювання тощо) і фінансових важелів (дохід, прибуток, ціна, норма амортизації, ставка податку, ставка дисконту, відсотки, нормативи фінансових санкцій тощо). Фінансовий механізм вітчизняних підприємств формується на основі правового (закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, накази, розпорядження, листи міністерств і відомств, статутні документи підприємства), нормативного (інструкції, норми, нормативи, методичні вказівки тощо) та інформаційного (звітні бухгалтерські й статистичні документи, дані вибіркового

спостережень тощо) забезпечення.

Фінансову роботу на підприємстві здійснюють за такими напрямками:

- 1) фінансове планування і прогнозування, тобто розроблення перспективних, поточних і оперативних фінансових планів підприємства, бізнес-планів реалізації окремих підприємницьких проектів та угод;
- 2) аналіз і контроль фінансово-господарської діяльності підприємства, з метою діагностики його фінансового стану, виявлення резервів зниження витрат, збільшення доходів і прибутків;
- 3) оперативна (поточна) фінансово-економічна робота – робота з постачальниками стосовно розрахунків за сировину, матеріали, паливо та з покупцями за розрахунками за реалізовану продукцію, забезпечення своєчасної сплати податків і податкових платежів, погашення банківських кредитів і сплати відсотків, своєчасних виплат заробітної плати тощо.

Фінансова служба на підприємстві виконує такі функції:

- а) на основі аналізу резервів зниження витрат і збільшення доходів підприємства розробляє перспективні, поточні й оперативні фінансові плани;
- б) організовує оперативний контроль за надходженнями грошових коштів від продажу продукції, товарів робіт чи послуг;
- в) контролює розподіл і цільове використання фінансових ресурсів;
- г) забезпечує роботу з виконання фінансових зобов'язань підприємства перед державним бюджетом, цільовими фондами;
- д) здійснює розрахунки з контрагентами;
- є) організовує розрахунки з працівниками підприємства;
- е) разом з економічним, виробничим і технічним підрозділами комплексно аналізує фінансову діяльність підприємства;
- ж) вивчає стан фінансового ринку країни і регіону, приймає рішення та здійснює планування в інвестиційній сфері.

Питання для самоконтролю

1. Що ви розумієте під фінансами підприємств?
2. Поясніть, яку роль відіграють фінанси підприємств у структурі фінансових відносин суспільства.
3. Які економічні відносини підприємства належать до фінансових? Наведіть приклади.
4. Дайте характеристику основних функцій фінансів підприємств та умов їх реалізації.
5. Охарактеризуйте поняття: грошові кошти, грошові фонди, фінансові ресурси підприємства.
6. Дайте характеристику класифікації фінансових ресурсів підприємства за джерелами фінансування.
7. Як класифікують фінансові ресурси підприємства за етапами формування?
8. Як класифікують фінансові ресурси підприємства за характером використання і за формою реалізації?
9. Назвіть і поясніть суть основних принципів організації фінансів підприємств.
10. Від яких чинників залежить організація фінансів підприємств?
11. Хто виконує фінансову роботу на підприємстві?
12. Дайте характеристику змісту і завдань фінансової роботи на підприємстві.
13. Розкрийте суть і складові фінансового механізму підприємства.
14. Які основні цілі фінансової діяльності підприємства?

Список рекомендованої літератури

1. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 312 с.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
3. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.
4. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. (№ 1576-ХІІ (зі змінами і доповненнями)).

5. Закон України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р. (№ 698-XII (зі змінами і доповненнями)).
6. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. (№ 887-XII (зі змінами і доповненнями)).
7. Зятковський І. В. Фінанси підприємств: Навч. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 248 с.
8. Коробов М. Я. Фінанси промислового підприємства: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 160 с.
9. Слав'яж Р. А. Фінанси підприємств: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Луцьк: Вежа, 2001. – 456 с.
10. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навч. посібник / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова; За ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 1993. – 247 с.
11. Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.

Тема 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Суть і форма здійснення грошових розрахунків.
- Характеристика форм безготівкових розрахунків.
- Доходи й грошові надходження. Класифікація грошових надходжень.
- Склад, планування грошових надходжень від основної діяльності.

Сукупність усіх грошових розрахунків і платежів підприємства називають його **грошовим обігом (оборотом)**. Розрізняють готівковий та безготівковий грошові обороти.

Порядок ведення касових операцій регулюється Інструкцією про касові операції в банках України № 337 від 14 серпня 2003 року зі змінами від 2 квітня 2007 року № 111.

Переважно *готівкову форму розрахунків* застосовують:

- для розрахунків з працівниками (виплата заробітної плати грошових компенсацій, премій і допоміг, дивідендів, пенсій тощо);
- забезпечення нагальних господарських потреб (на придбання канцелярських товарів, оплату витрат на відрядження тощо);
- розрахунків з бюджетом і державними цільовими фондами;
- розрахунків між підприємствами – діловими партнерами (за матеріали, паливо тощо, але не більше ніж 3 тис. грн. на день), за умови відсутності у них податкової заборгованості.

Суть *безготівкових розрахунків* полягає в тому, що платежі здійснюються шляхом списання коштів з банківського рахунку платника на банківський рахунок одержувача, тобто проведенням відповідних записів на банківських рахунках учасників розрахунків. Підставою для здійснення безготівкових розрахунків є подання до банку спеціальних розрахункових документів (платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, реєстру документів за акредитивом, реєстру чеків тощо) на паперових носіях або в електронному вигляді, використовуючи програмно-технічний комплекс «Клієнт – Банк». Застосування системи «Клієнт – Банк» забезпечує автоматичне ведення поточного рахунку клієнта в банку і дозволяє економити час на здійснення розрахункових операцій.

Безготівкові грошові розрахунки *класифікують* на підставі таких ознак:

а) за *видами господарських операцій*:

- грошові розрахунки за товарними операціями (за продану продукцію, надані послуги);
- грошові розрахунки за нетоварними операціями (із кредитними установами, бюджетом);

б) за *місцезрешташуванням банківських установ, що обслуговують розрахунки*:

- місцеві – грошові розрахунки, коли банк, через який перераховується гроші, і банк, який їх отримує, розміщені в одному місті;
- міжміські – грошові розрахунки, коли зазначені банки розміщені в різних містах;
- міжнародні – грошові розрахунки, коли ці банки розміщені в різних державах;

в) за *фактом здійснення оплати*:

- попередня чи авансова оплата продукції, товарів, робіт чи послуг;
- оплата після реалізації продукції (післяплата);

г) за *умовою оплати угоди*:

- акцептна форма розрахунків;
- безакцептна форма розрахунків;

д) за *джерелами фінансування*:

- грошові розрахунки власними коштами підприємства;
- грошові розрахунки за рахунок кредитів та інших позичених коштів;
- грошові розрахунки за кошти клієнта (у разі посередницької діяльності).

Для здійснення безготівкових розрахунків підприємства відкривають *поточні (розрахункові) рахунки* в установах банків. Порядок відкриття банківських рахунків регулюється Інструкцією про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валютах, яку затверджено постановою Правління Національного банку України від 8 січня 2008 року. Підприємство може відкрити один і більше поточних рахунків у національній та інших валютах.

Крім поточних, підприємства та їхні відокремлені підрозділи можуть відкривати такі рахунки в національній валюті:

- *бюджетні* – їх відкривають для підприємств, яким із державного чи місцевого бюджету виділено кошти для цільового використання;
- *кредитні* – призначені для обліку кредитів, наданих підприємству установою банку шляхом оплати розрахункових документів чи переказу коштів на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди;
- *депозитні* – призначені для розміщення тимчасово вільних коштів підприємства на депозити банку з нарахуванням відсотків за депозит відповідно до депозитної угоди.

Для здійснення грошових розрахунків у іноземній валюті підприємство може відкрити валютні рахунки. Для відкриття рахунку в іноземній валюті потрібно подати ті самі документи, що й для відбиття рахунків у національній валюті.

Підприємства самостійно обирають форми розрахунків, які відрізняються одна від одної особливостями фінансових відносин, способами платежу та організацією документообігу.

Безготівкові розрахунки підприємства мають здійснювати за такими принципами:

- обов'язковість збереження підприємствами грошових коштів в установах банків;
- самостійність вибору підприємством установи банку;
- самостійність вибору підприємством виду і форми розрахунків;
- самостійність розпорядження підприємства своїми коштами в межах чинного законодавства;
- максимальне наближення моменту грошових розрахунків до моменту реалізації продукції;
- здійснення грошових розрахунків у межах коштів на рахунках підприємства.

Організацію безготівкових розрахунків підприємств регулює Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, що затверджена постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 року. Підприємства можуть здійснювати безготівкові розрахунки за допомогою таких розрахункових документів:

- платіжні доручення;
- платіжні вимоги-доручення;
- розрахункові чеки;
- акредитиви;
- векселі;
- інкасові доручення.

Розрахунковий чек – це документ стандартної форми з дорученням чекодавця (платника) своєму банкові (банкові-емітенту) перерахувати кошти з рахунку чекодавця на рахунок пред'явника чека (отримувача коштів). Розрахунковий чек заповнює платник і передає його отримувачеві платежу в момент здійснення господарської операції купівлі-продажу.

Акредитивна форма розрахунків між покупцями й постачальниками передбачає використання акредитивів. **Акредитив** – це розрахунковий документ, за яким одна кредитна установа (банк) доручає іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих (заброньованих) для цього коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажені товари чи надані послуги або виплатити пред'явникові акредитива певну суму коштів.

За своєю суттю акредитив є договором, що відокремлений від договору купівлі-продажу або іншого контракту, на якому він може базуватися. Тобто *акредитив* – це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь *бенефіціара* (особи, якій призначено платіж) або доручає іншому (*виконуючому*) банку здійснити цей платіж.

Суть вексельної форми розрахунків полягає в тому, що розрахунки між постачальником (отримувачем коштів) і покупцем (платником) здійснюються з відстроченням платежу (до 90 днів), яка оформляється векселем. **Вексель** – це цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити в певний термін зазначену суму грошей власникові векселя (векселетримачеві). Розрізняють вексель простий і переказний.

Простий вексель містить просту і нічим не обумовлену обіцянку векселедавця сплатити власникові векселя після вказаного терміну певну суму. *Переказний* вексель (*тратта*) містить письмовий наказ векселетримача (*трасанти*), адресований платникові (*трасатові*), сплатити третій особі (ремітентові) певну суму грошей у певний термін. Трасат стає боржником за векселем тільки після того, як *акцептує* вексель, тобто дасть згоду на його оплату, поставивши на ньому свій підпис. Акцептант переказного векселя, як і векселедавець простого векселя, є головним вексельним боржником і несе відповідальність за оплату векселя у визначений у ньому термін.

У процесі обігу вексель передається від одного тримача до іншого через **індосамент** – спеціальний передавальний напис на зворотному боці документа

або на додатковому аркуші до нього. Особу, яка здійснює індосамент, називають *індосантом*. Кожний індосант, як і векселедавець, несе відповідальність за акцепт і виплату за векселем. Особу, на користь якої робиться індосамент, називають *індосатом*.

Виділяють такі види індосаменту:

Індосамент безповоротний – є такою формою індосаменту, за якої векселедавець перед своїм підписом робить запис «Без обороту на мене». Виконання такого запису дозволяє уникнути пред’явлення претензій до векселедавця в разі несплати векселя зобов’язаною за ним особою. Такі векселі враховуються (обліковуються) банками за підвищеними ставками.

Індосамент бланковий – форма передання векселя, за якої особа, що передає вексель, ставить підпис без вказівки особи, що стає власником векселя. Такий вексель стає цінним папером на пред’явника.

Індосамент іменний, за якого особа, що передає вексель, вказує перед своїм підписом прізвище особи, котрій належатимуть усі права за векселем.

Індосамент обмежувальний, при якому забороняється подальше передавання векселя або вексель передається на інкасування.

Індосамент ордерний – форма індосаменту, за якої в передавальному написі вказують конкретну особу (індосата), за чиїм наказом вексель підлягає оплаті і котра повинна згодом здійснити індосамент.

Індосамент цільовий, за якого вказують мету передавання векселя іншій особі (наприклад, «Для депонування»). Новий власник векселя може його індосувати тільки за вказаною метою.

Вексельні зобов’язання платника, векселедавця та індосанта можуть бути додатково гарантовані за допомогою **авалю** – вексельного гарантування.

Векселі *класифікують* за певними ознаками.

За **емітендом** векселі поділяють на такі:

- *казначейські* – один з видів державних цінних паперів, які випускаються з метою покриття видатків державного бюджету і можуть застосовуватись для здійснення розрахунків, зарахування сплати податків до державного

бюджету, як застава для забезпечення інших платежів та кредитів. Емітує і погашає казначейські (скарбничі) векселі центральний банк за дорученням державної скарбниці (казначейства) чи міністерства фінансів. Такі векселі видаються на пред'явника зі строком платежу не більше ніж один рік;

- *приватні* – які емітують корпорації, фінансові групи, банківські установи.

За *угодою*, яку вони обслуговують, векселі є:

- *фінансові* – це векселі, емітовані банком. Фінансовий вексель є цінним папером, що вільно обертається на ринку цінних паперів. В основному його використовують для мобілізації грошових ресурсів;
- *товарні (комерційні)* – векселі, видані позичальником під заставу товарів. У товарному векселі зазначають умови погашення векселедавцем – боржником своїх обов'язків перед постачальником.

За *суб'єктом, який здійснює оплату*, векселі є:

- *прості (соло-векселі)*;
- *переказні (тратта)*.

За *наявністю застави* векселі бувають:

- *забезпечені* – це векселі, гарантовані заставою, яка надається кредиторів, доки борг не буде сплачено;
- *незабезпечені* – не гарантовані заставою.

У векселі може бути застережено, що він підлягає сплаті третьою особою – *доміцилянт*ом за місцем проживання платника (або в іншому місці).

Такий вексель називають *доміцильованим*.

Конкретне місце платежу вказує на векселі векселедавець і пред'являє вексель до оплати доміцилянтові, який не є відповідальною особою за векселем, тобто не несе відповідальності, якщо платіж не буде здійснено.

Векселі можуть існувати в *паперовій* або *безпаперовій* формах (як записи на електронних рахунках).

При невиконанні договірних умов платник (трасат) може відмовитися від платежу за векселем. У такому разі вексель подають на *опротестування* і оформляють нотаріальну вимогу щодо сплати за векселем.

Основними перевагами вексельної форми розрахунків є зменшення витрат на здійснення грошового обігу, прискорення грошового обігу, скорочення потреб у готівці.

Інкасова форма розрахунків найчастіше застосовується при укладенні зовнішньоекономічних договорів (документарне інкасо з гарантією).

Інкасо – це банківська розрахункова операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта отримує на підставі розрахункових документів гроші, перераховує їх клієнтові за відвантажені товарно-матеріальні цінності чи надані послуги і зараховує ці кошти на банківський рахунок клієнта. Розрізняють *чисте інкасо* (інкасо простих і переказних векселів, чеків та інших платіжних документів) і *документарне інкасо* (інкасо комерційних документів). За виконання інкасо банки стягують комісійну плату.

У сучасних умовах зростає обсяг грошових розрахунків фізичних і юридичних осіб з використанням **пластикових карток**. Так, 24 лютого 1997 року постановою № 37 Правління Національного банку України затверджено Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги й при видачі готівки.

Корпоративні картки – це платіжні картки, які дають можливість їх власникам здійснювати платіжні операції за рахунок коштів, що враховуються на картковому рахунку юридичної особи.

Існує ще один вид банківських платіжних карток – зарплатні, які використовують для виплати заробітної плати.

За *схемою використання* картки поділяються на дебетові й кредитові.

Дебетові платіжні картки дозволяють використовувати лише ту суму коштів, яка зберігається на картковому рахунку.

У разі використання *кредитних платіжних карток* можна користуватися коштами банку (у певних межах і за певний відсоток) згідно з угодою.

Національний банк України веде роботу зі створення необхідної інфраструктури для обслуговування в Україні карток міжнародної платіжної системи.

Грошові надходження – це сукупність надходжень грошових коштів за продану продукцію, виконані роботи чи надані послуги, а також виконання інших господарських операцій у процесі операційної фінансової та інвестиційної діяльності підприємства.

Доход – це збільшення економічних вигод підприємства у формі надходження активів або зменшення зобов'язань підприємства перед його діловими партнерами, які призводять до зростання власного капіталу підприємства.

Виділяють: а) дохід від усіх видів звичайної (операційної, фінансової, інвестиційної) діяльності підприємства і надзвичайних подій; б) дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) загальний, який дорівнює загальній сумі доходу без вирахування наданих знижок, повернення товарів та податків із продажу (ПДВ, акцизного збору); в) чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, який обчислюють вирахуванням із загального доходу суми ПДВ, акцизного збору інших зборів або податків з обороту, суми наданих знижок, повернення проданих товарів та інших сум, що підлягають вирахуванню з доходу.

Відмінності між сумою грошових надходжень і доходом підприємства зумовлена тим, що:

- 1) момент виникнення доходу і надходження грошових коштів на підприємство не збігаються. Суму доходу розраховують за принципом нарахування у момент реалізації продукції;
- 2) розрахунки за реалізовану продукцію можуть здійснюватися шляхом бартерних операцій;
- 3) існують грошові надходження, які не пов'язані з реалізацією (дивіденди, проценти за належні підприємству цінні папери, плата за орендоване у підприємство майно).

Грошові надходження класифікують за такими ознаками: види господарської діяльності; масштаби обслуговування господарського процесу; метод підрахунку обсягів грошових надходжень; неперервність формування.

За видами господарської діяльності:

- *грошові надходження від операційної діяльності*, до яких належать надходження грошових коштів від покупців продукції, товарів, робіт, послуг (від основної діяльності), грошові кошти від іншої операційної діяльності (від операційної оренди, від операційних курсових різниць, грошові надходження з продажу сировини, матеріалів, палива);
- *грошові надходження від фінансової діяльності*, які об'єднують надходження грошових коштів від розміщення акцій, власної емісії, що призводять до збільшення власного капіталу; надходження грошових коштів у результаті утворення боргових зобов'язань (позик, векселів, облігацій, інших короткострокових і довгострокових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю);
- *грошові надходження від інвестиційної діяльності*, які включають: грошові надходження від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться за методом участі в капіталі, від продажу акцій або боргових зобов'язань інших підприємств. Від продажу необоротних активів, інших довгострокових необоротних активів, дивідендів, позик, наданих іншими сторонами та відсотків за ними.

Грошові надходження від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства поділяють на дві групи.

До першої групи належать грошові кошти від *звичайної* операційної, фінансової, інвестиційної діяльності.

Звичайна діяльність – це основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або зумовлені її проведенням.

До другої групи належать грошові кошти від надзвичайних подій в операційній, інвестиційній і фінансової діяльності.

Надзвичайні події – це подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства і не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді (страхові відшкодування, покриття витрат від надзвичайних подій тощо).

За масштабом обслуговування господарського процесу виділяють надходження:

- підприємства загалом;
- окремих структурних підрозділів;
- окремих господарських операцій.

За методом підрахунку обсягу грошових надходжень виділяють:

- валові грошові надходження – рівні суми надходжень за певний період часу;
- чисті грошові надходження – перевищення суми грошових надходжень над грошовими видатками за певний період часу.

За неперервністю формування виділяють:

- регулярні грошові надходження – це постійні надходження протягом звітного періоду;
- дискретні грошові надходження – надходження грошових коштів від виконання разових господарських операцій у звітному періоді.

Розмір грошових надходжень від реалізації продукції залежить:

- від кількості одиниць проданої продукції;
- ціни за одиницю продукції;
- розрахунково-платіжної дисципліну.

За ступенем державного регулювання виділяють такі види цін на продукцію:

- вільні ринкові ціни і тарифи, які формуються на ринку під впливом попиту і пропозиції;
- державні фіксовані ціни, що встановлюються державою переважно на послуги першої необхідності (газ, електроенергію тощо);
- державні регульовані ціни і тарифи, при застосуванні яких держава регулює рівень рентабельності товарів першої необхідності. При цьому держава може встановлювати індикативні ціни (мінімальні й максимальні рівні цін).

За складом ціни виділяють такі види цін на продукцію підприємств:

- ціна виробника;
- гуртова ціна;
- роздрібна ціна.

Ціна виробника ($Ц_1$) складається з витрат на виготовлення продукції (B) і суми прибутку підприємства від її реалізації ($П$):

$$Ц_1 = B + П, \quad (2.1)$$

Гуртові ціни застосовують при продажу продукції торговельним посередникам. Гуртова ціна включає ціну виробника й суму непрямих податків і зборів, які нараховують при реалізації продукції:

$$Ц_2 = B + П + А, \quad (2.2)$$

де $А$ – сума акцизів (акцизний збір, ПДВ, ввізне мито).

Роздрібні ціни застосовують при продажу товарів у роздрібній торгівлі:

$$Ц_3 = B + П + А + ТН, \quad (2.3)$$

де $ТН$ – торговельна націнка на одиницю продукції, грн.

Торговельну націнку встановлюють у відсотках до гуртової ціни.

Основною формою ціни на продукцію є витрати на її виготовлення і реалізацію. Витрати, пов'язані з виготовленням і реалізацією продукції, поділяють на виробничі й операційні.

Виробничі витрати включають у виробничу собівартість продукції, яка складається з:

- прямих матеріальних витрат;
- прямих витрат на оплату праці;
- інших прямих виробничих витрат;
- загальновиробничих витрат.

Операційні витрати – це невиробничі витрати підприємства, пов'язані з його операційної діяльністю. До складу операційних витрат належать:

- адміністративні витрати;
- витрати на збут;

- інші операційні витрати (на дослідження, розробку відрахування до резерву сумнівних боргів).

Планову суму грошових надходжень від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг визначають двома методами:

1) *метод прямого розрахунку (поасортиментним методом)*, за яким суму грошових надходжень ($ГН$) у плановому періоді обчислюють за формулою

$$ГН = \sum Pi \times Ci, \quad (2.4)$$

де Pi – кількість виробів i -го періоду в натуральних одиницях виміру;

Ci – планові ціни реалізації одиниці i -го виду виробу, грн.

n – кількість видів виробів, запланованих для реалізації, за які надійдуть на підприємство грошові кошти;

2) *укрупненим методом*, який ґрунтується на балансовому методі,

$$ГН = Зн + О - Зк, \quad (2.5)$$

де $Зн$ – вартість залишків неоплаченої готової продукції на початок планового періоду, грн.

$О$ – обсяг очікуваного випуску товарної продукції у плановому періоді, грн.;

$Зк$ – очікувана вартість залишків неоплаченої продукції на кінець планового періоду, грн.

Після обґрунтування планової суми грошових надходжень фінансова служба зобов'язана вести оперативний контроль за дотриманням обсягів і термінів надходження грошових коштів на підприємство, аналізувати й усувати причини відхилень фактичних і планових показників.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику сутності й сфери застосування готівкових розрахунків підприємств.
2. Суть і класифікація безготівкових розрахунків підприємств.
3. Порядок відкриття рахунку в банку. Види банківських рахунків.

4. Організація і сфера застосування розрахунків платіжними дорученнями та вимогами-дорученнями.
5. Особливості розрахунків чеками.
6. Суть акредитивної форми розрахунків. Види векселів.
7. Види векселів і особливості їх застосування у грошових розрахунках.
8. Характеристика інкасової форми розрахунків.
9. Характеристика організації розрахунків банківськими платіжними картками.
10. Види санкцій за порушення розрахунково-платіжної дисципліни.
11. Характеристика фінансових санкцій та їх вплив на фінансовий стан підприємства.
12. За якими ознаками класифікуються грошові надходження підприємства?
13. Дайте характеристику складу грошових надходжень від операційної діяльності підприємства.
14. Дайте характеристику складу грошових надходжень від інвестиційної діяльності підприємства.
15. Дайте характеристику складу грошових надходжень від фінансової діяльності підприємства.
16. Від яких факторів залежить сума грошових надходжень від основної діяльності?
17. У чому полягає різниця між загальною сумою доходу підприємства і його чистим доходом від реалізації продукції?
18. Як класифікують ціни за ступенем їх державного регулювання?
19. Як класифікуються ціни за їх складовими.
20. Дайте характеристику суті й призначення методів планування грошових коштів підприємства.

Список рекомендованої літератури

1. Інструкція про касові операції в банках України .Затверджена Постановою № 337 Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 року (зі змінами № 111 від 2 квітня 2007 року).

2. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затверджено постановою № 22 Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р.
3. Інструкція про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валютах: Затверджено постановою № 3 Правління Національного банку України 8 січня 2008 року.
4. Закон України «Про обіг векселя в Україні» від 5 квітня 2001 року (№ 2374-III).
5. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року, № 185/94-ВР(із змінами і доповненнями).
6. Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті: Постанова № 444 Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 червня 1995 р.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 4 «Звіт про рух грошових коштів»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. (із змінами і доповненнями).
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3 «Звіт про фінансові результати»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. (із змінами і доповненнями).
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 «Доходи»: Затверджено наказом № 290 Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. (із змінами і доповненнями).

Тема 3. ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

План лекції

- Види прибутку підприємства, порядок його формування.
- Суть планування валового прибутку підприємства.
- Суть і методи обчислення показників рентабельності.

Як економічна категорія *прибуток* відображає чистий дохід, створений у сфері матеріального виробництва. На рівні підприємства прибуток є частиною його чистого доходу, що залишається після вирахування із суми доходів підприємства суми пов'язаних з ними витрат. **Прибуток** розглядають як частину чистого доходу підприємства, отриманого на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик підприємницької діяльності.

Сума прибутку підприємства залежить від таких факторів, як:

- обсяги виробництва і реалізації продукції;
- ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства (ефективність використання основних засобів, виробничих запасів, нематеріальних активів, грошових коштів тощо, які впливають на рівень витрат підприємства).

Податковий прибуток (об'єкт оподаткування) – це сума прибутку підприємства, визначена за податковим законодавством (згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»), який є об'єктом оподаткування за звітний період.

Обліковий прибуток – це сума прибутку до оподаткування, визначена в бухгалтерському (фінансовому) обліку, яку записують у Звіті про фінансові результати підприємства за звітний період. Сума облікового прибутку відрізняється від суми податкового прибутку підприємства через відмінності в методах їх обчислення.

Можна виділити такі види облікового прибутку підприємства:

- валовий прибуток від реалізації продукції, робіт, послуг;
- прибуток від операційної діяльності;
- прибуток від звичайної діяльності до оподаткування;
- прибуток від надзвичайних подій.

У процесі розподілу облікового прибутку розраховують прибуток від звичайної діяльності, чистий прибуток і нерозподілений прибуток підприємства.

Валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – це перевищення чистого доходу підприємства від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) над їх собівартістю.

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) обчислюють вирахуванням із доходу (виторгу) від продажу продукції сум акцизного збору, податку на додану вартість та інших вирахувань (отриманих від страховиків страхових сум, суми наданих підприємством знижок, вартості повернених товарів тощо). Собівартість реалізованої продукції включає прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі виробничі витрати, загальновиробничі витрати.

Прибуток від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (основної діяльності), іншого операційного доходу та операційних витрат підприємства за звітний період.

До *інших операційних доходів* належать доходи від операційної оренди активів, від операційних курсових різниць, відшкодування раніше списаної на збитки безнадійної дебіторської заборгованості, доходи від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій) тощо.

До *операційних витрат* належать адміністративні витрати (витрати на обслуговування та управління підприємством), витрати на збут (витрати, пов'язані з реалізацією продукції) та інші операційні витрати (собівартість реалізованих підприємством виробничих запасів, суми сумнівних (безнадійних) боргів, втрати від знецінення запасів, втрати від операційних курсових різниць, визнані підприємством економічні санкції, відрахування для забезпечення наступних операційних витрат, що виникають у процесі операційної діяльності підприємства, окрім витрат, що включаються до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг).

Різниця між іншими операційними доходами й операційними витратами характеризує прибуток підприємства від іншої операційної діяльності.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховується як алгебраїчна сума прибутку від операційної діяльності підприємства, його доходу від участі в капіталі, суми інших фінансових доходів та суми інших доходів підприємства і суми втрат підприємства від участі в капіталі, а також його фінансових та інших витрат.

Дохід від участі в капіталі включає дохід підприємства, отриманий від його інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведуть методом участі в капіталі.

Втрати від участі в капіталі – це сума збитків, спричинених інвестиціями в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюють методом участі в капіталі.

Метод участі в капіталі – це метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення чи зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування.

До *інших фінансових доходів* підприємства належать доходи, отримані ним у формі дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі). До фінансових витрат підприємства належать витрати на сплату процентів та інших витрат підприємства, пов'язаних із залученням позикового капіталу.

До *інших доходів* підприємства належать доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, доходи від неопераційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності й не зв'язані з операційною діяльністю підприємства.

До *інших витрат* підприємства належать: собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів; втрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів, інші витрати, які виникають у процесі звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з операційною діяльністю.

Прибуток від надзвичайних подій – це прибуток від подій, що підлягають визначенню надзвичайних в операційній, фінансовій та інвестиційній діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій розраховують як різницю між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від надзвичайних подій, відшкодування витрат і запобігання втратам від надзвичайних подій тощо) та надзвичайними витратами (втрата від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, включаючи витрати на здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням та ліквідацією наслідків таких подій).

Прибуток від звичайної діяльності – визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування і сумою податку з прибутку, який розраховується згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 17 «Податок на прибуток».

Чистий прибуток підприємства – розраховують як алгебраїчну суму прибутку від звичайної діяльності, надзвичайного прибутку та податку з надзвичайного прибутку. Тобто чистий прибуток – це сума прибутку підприємства після сплати податку на прибуток.

Прибуток нерозподілений – це частина чистого прибутку підприємства, що залишається після його розподілу й використання на інвестиційні потреби, формування внутрішніх цільових грошових фондів чи безпосередньо на фінансування поточних витрат.

Розподіл прибутку підприємства здійснюють у два етапи. Спочатку розподіляють прибуток між підприємством і державою у формі сплати податку з прибутку. Слід зазначити, що окремо оподатковується прибуток від звичайної діяльності і окремо – прибуток від надзвичайних подій.

Якщо в результаті настання надзвичайних подій у діяльності підприємства виникли втрати, то їх суму (згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати») записують у Звіті про фінансові результати зменшеною на суму податку на прибуток унаслідок збитків від надзвичайних подій. На цю ж суму зменшується податок на прибуток від звичайної діяльності підприємства. На другому етапі розподіляють прибуток, що залишається після сплати

податків, – чистий прибуток. Чистий прибуток підприємства можна використовувати для створення фонду виплати дивідендів та виплат учасникам; поповнення резервного фонду; поповнення статутного капіталу; здійснення інвестицій; формування інших цільових фондів; для покриття поточних витрат тощо.

Напрями використання чистого прибутку підприємство переважно визначає самостійно. Суму прибутку підприємства, що залишається після його розподілу, називають нерозподіленим прибутком. Нерозподілений прибуток обліковують на окремому бухгалтерському рахунку і його суму записують у бухгалтерському балансі.

В економічній літературі виділяють поняття балансового прибутку підприємства.

Балансовий прибуток – це загальна сума прибутку від усіх видів діяльності підприємства за звітний період.

Суму балансового прибутку раніше записували в бухгалтерському балансі. Однак після затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс» у бухгалтерському балансі підприємства записують суму нерозподіленого прибутку.

Собівартість продукції, робіт, послуг – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на їх виробництво (виконання). Склад і порядок калькулювання витрат, які включають до собівартості продукції (робіт, послуг), регулюються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати» і Методичними рекомендаціями з формування собівартості продукції (робіт, послуг), затвердженими наказом № 47 Державного комітету промислової політики України від 2 лютого 2001 року.

До виробничої собівартості продукції включають прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загально-виробничі витрати (змінні), загальновиробничі витрати й постійні розподілені загально-виробничі витрати.

Детальний перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюється підприємством самостійно.

До прямих матеріальних витрат належить вартість сировини та основних матеріалів, купованих напівфабрикатів і комплектувальних виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Оцінку прямих матеріальних витрат здійснюють одним з таких методів:

- ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;
- середньозваженої собівартості;
- собівартості перших за часом надходжень запасів (ФІФО);
- собівартості останніх за часом надходжень запасів (ЛІФО);
- нормативних затрат;
- ціни продажу.

До складу прямих витрат на оплату праці включають заробітну платню та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат належать усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи з прямої заробітної плати, плата за оренду земельних і майнових паїв, втрати від браку, що відповідають вартості остаточно забракованої продукції, та витрати на виправлення браку з конкретної продукції.

До складу загальновиробничих витрат включають витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами і дільницями, витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів тощо), амортизація основних засобів і нематеріальних активів загальновиробничого призначення, витрати на утримання, експлуатацію і ремонт, страхування та операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення, витрати на вдосконалення технології та організації виробництва, витрати на опалення, освітлення, водопостачання та інше утримання виробничих приміщень, витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновироб-

ничого персоналу, технологічний контроль за виробничими процесами та якістю продукції тощо), витрати на охорону праці, техніку безпеки, охорону навколишнього природного середовища, інші витрати (на внутрішньозаводське переміщення вантажів, нестачі і втрати від псування цінностей, оплата простоїв) тощо.

Розрахунок планового прибутку за порівняльною продукцією здійснюють у такій послідовності:

- визначають базовий рівень витрат і прибуток на одиниці продукції в базовому періоді;
- обчислюють собівартість продукції і прибуток планового періоду за рівнем рентабельності базового періоду;
- розраховують відсоток і суму зниження собівартості продукції та приріст прибутку від зменшення витрат на одиницю продукції, передбаченої для реалізації у плановому періоді порівняно з базовим періодом;
- оцінюють вплив окремих чинників на загальну зміну прибутку підприємства в плановому періоді порівняно з базовим періодом.

Прибуток від реалізації непорівняльної продукції розраховують за наявності необхідних даних методом прямого розрахунку або шляхом використання показника середньої рентабельності продукції загалом по підприємству.

Прибуток характеризує загальний фінансовий результат діяльності підприємства. Однак на основі показника прибутку не можна комплексно оцінити ефективність виконання господарських операцій. Для цього суму прибутку порівнюють із сумою витрат, пов'язаних із його отриманням, тобто розраховують показники рентабельності. **Рентабельність** – це відносний показник прибутковості, який характеризує ефективність витрат підприємства загалом або ефективність виробництва окремих видів продукції. Рівень рентабельності розраховують як відношення величини прибутку, отриманого за певний період (місяць, квартал, рік), до поточних витрат або авансованої вартості (капіталу). Рентабельність вимірюють у відсотках.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте прибуток підприємства як економічну категорію і його роль у формуванні фінансових ресурсів підприємства.
2. Які основні фактори впливають на суму прибутку підприємства?
3. Чим відрізняються показники облікового і податкового прибутку підприємства?
4. Дайте характеристику видів облікового прибутку підприємства.
5. Який порядок формування і розподілу облікового прибутку підприємства?
6. Наведіть поняття і порядок визначення валового прибутку підприємства.
7. Поняття і склад собівартості продукції.
8. Характеристика методів планування прибутку від реалізації продукції.
9. Порядок формування прибутку від іншої операційної, іншої звичайної діяльності.
10. Формування фінансових результатів від надзвичайних подій.
11. Охарактеризуйте суть і значення оцінки рівня рентабельності.
12. Способи визначення рентабельності реалізації продукції, товарів, робіт чи послуг.
13. Наведіть характеристику способів обчислення рентабельності діяльності підприємства.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 р. (№ 283/97-ВР).
2. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг): Затверджено наказом № 47 Державного комітету промислової політики України від 2 лютого 2001 р.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3 «Звіт про фінансові результати»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси»: Затверджено наказом № 246 Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати»: Затверджено наказом № 318 Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 17 «Податок на прибуток»: Затверджено наказом № 353 Міністерства фінансів України від 28 грудня 2000 р.

Тема 4. ОБІГОВІ КОШТИ. ФІНАНСУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Суть, склад і структура обігових коштів.
- Джерела формування обігових коштів.
- Методи обґрунтування потреби в обігових коштах підприємства.
- Показники ефективності використання обігових коштів підприємства.

Обігові кошти (оборотний капітал) – це кошти, витрачені на придбання чи виготовлення оборотних активів підприємства, які необхідні для забезпечення на підприємстві безперервності процесу виробництва і реалізації продукції та отримання прибутку.

Оборотні (обігові) активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи підприємства, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати складання балансу підприємства.

До оборотних активів підприємства належать: запаси сировини, матеріалів, напівфабрикатів; залишки незавершеного виробництва; запаси готової продукції; поточна дебіторська заборгованість; поточні фінансові інвестиції; грошові кошти та їх еквіваленти; витрати майбутніх періодів; інші види оборотних активів.

Оборотні активи використовують в основній, операційній, іншій звичайній

та надзвичайній діяльності суб'єктів господарювання.

Обігові кошти підприємства *класифікують* за такими ознаками:

а) за *джерелами формування*:

- *власні обігові кошти*, що сформовані підприємством із власних джерел фінансування;
- *залучені обігові кошти* – сформовані підприємством зі залучених джерел фінансування;

б) за *участю в процесі виробництва і реалізації продукції*:

- *оборотні фонди*, до яких належить частина обігових коштів що обслуговують процес виробництва продукції, тобто обігові кошти, вкладені у виробничі запаси (сировину, матеріали, напівфабрикати, МШП) та у виробництво (незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів);
- *фонди обігу*, які включають ту частину обігових коштів, що обслуговує процес реалізації продукції, тобто обігові кошти, вкладені в готову продукцію, грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторську заборгованість;

в) за *способом обґрунтування потреби*:

- *нормовані обігові кошти*, до яких належать виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція на складах;
- *ненормовані обігові кошти* – грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість тощо.

Питома вага вартості окремих складових обігових коштів підприємства у загальній їх вартості характеризує їхню структуру. Структура обігових коштів має свої особливості на підприємствах різних галузей економіки держави. Для забезпечення ефективності функціонування кожного підприємства важливо визначити і встановити оптимальний склад та структуру його обігових коштів.

У період створення підприємства обігові кошти формуються за рахунок частки коштів його статутного (пайового, акціонерного) капіталу. У процесі експлуатації обігові кошти підприємства поповнюються з таких власних джерел фінансування, як: нерозподілений прибуток, дотації, субсидії тощо, а також

коштів, які можна прирівнювати до власних, – цільове фінансування, сталі пасиви.

Сталі пасиви – це залучені підприємством кошти, що формально йому не належать, але за прийнятою системою розрахунків постійно перебувають у розпорядженні підприємства. До сталих пасивів належать: перехідна заборгованість із заробітної плати, відрахувань у страхові фонди, до бюджету (у межах встановлених термінів їх сплати), забезпечення майбутніх витрат і платежів тощо.

Із власних джерел формують мінімальну частину обігових коштів підприємства.

У процесі виробничо-господарської діяльності підприємства виникає потреба в залученні додаткових фінансових ресурсів для фінансування його тимчасових витрат у зв'язку з сезонністю виробництва, збільшенням обсягу виробництва і реалізації продукції, розширенням її асортименту, зміною умов розрахунків із постачальниками і покупцями тощо. У таких випадках підприємство поповнює обігові кошти за рахунок залучених джерел фінансування, до яких належать короткотермінові кредити банків (строком до одного року), комерційні кредити, інші види кредиторської заборгованості, в тому числі оформлені виданими векселями.

Застосування різних джерел фінансування обігових коштів впливає на швидкість їх обертання, на витрати підприємства та його фінансові результати.

Нормальне функціонування підприємства можливе тільки за умови оптимального співвідношення складових його оборотного капіталу. Ефективне функціонування обігових коштів забезпечується через їх нормування.

Нормування обігових коштів – це визначення мінімальної їх потреби для створення запасів оборотних активів, необхідних для забезпечення нормальної і безперебійної діяльності підприємства.

У практиці використовують два *методи визначення потреби в обігових коштах*: прямий і економічний. Суть **прямого методу** полягає в тому, що норматив потреби за кожним видом обігових коштів визначають з урахуванням усіх особливостей діяльності підприємства (умов і термінів постачання запасів, кількості постачальників, організації процесу виробництва продукції, умов її

реалізації тощо).

У разі застосування *економічного методу* потребу в обігових коштах розраховують шляхом коригування нормативів обігових коштів, обчислених раніше прямим методом.

Нормування обігових коштів прямим методом виконують так:

- 1) визначають норми запасів за видами нормованих обігових коштів (у днях, відсотках або у гривнях);
- 2) розраховують одноденне витрачання виробничих запасів на основі кошторису витрат на виробництво (для несезонних галузей використовують дані кошторису за четвертий квартал планового року; у сезонних галузях – на підставі кварталу з найменшим обсягом виробництва); для нормування незавершеного виробництва використовують дані про планові витрати на виробництво валової чи товарної продукції підприємства; для визначення одноденного витрачання готової продукції використовують показник виробничої собівартості товарної продукції, яку передбачають виготовляти у четвертому кварталі планового року;
- 3) обчислюють норматив обігових коштів за кожною їх статтею в грошовому вимірнику як добуток одноденних витрат окремого виду запасів на норму його запасу в днях;
- 4) розраховують сукупний норматив обігових коштів підприємства підсумовуванням нормативів за окремими їх статтями;
- 5) визначають норми і нормативи запасів за окремими їх видами для окремих підрозділів підприємства.
- 6) Міністерством фінансів України встановлено Типовий порядок обчислення норм запасів товарно-матеріальних цінностей для державних підприємств та організацій, який передбачає нормування обігових коштів для створення виробничих запасів, у незавершеному виробництві, у витратах майбутніх періодів, для створення запасів готової продукції.

Нормування обігових коштів для створення виробничих запасів. До складу виробничих запасів належать: сировина, основні матеріали, паливо, куповані

напівфабрикати, комплектуючі частини тощо.

Норматив виробничих запасів ($H_{вз}$) розраховують за формулою

$$H_{вз} = O_{вз} \times T_{вз}, \quad (4.1)$$

де $O_{вз}$ – одноденне витрачання виробничих запасів за окремими їх видами (статтями), грн.;

$T_{вз}$ – норма запасу обігових коштів за окремими їх видами, дні.

Розмір одноденного витрачання виробничих запасів ($O_{вз}$) обчислюють діленням обсягу їх витрачання в четвертому кварталі планового року згідно з кошторисом виробництва на 90 (90 – середня кількість днів у кварталі):

$$O_{вз} = 3/90, \quad (4.2)$$

де 3 – обсяг витрачання виробничих запасів у четвертому кварталі планового року, грн.

Норма запасу обігових коштів ($T_{вз}$) складається з таких елементів: транспортний запас, підготовчий запас, технологічний запас, поточний (складський) запас, гарантійний (страховий) запас.

Транспортний запас (T_z) – це різниця між часом перебування вантажу в дорозі від постачальника до споживача та часом поштового пробігу розрахункових документів, їх оформлення вантажовідправником та опрацювання банком. Наприклад, якщо час транспортування вантажу від постачальника до споживача – 15 днів, час опрацювання документів у вантажовідправника – 3 дні і в банку – 5 днів, то транспортний запас становить: $15 - 3 - 5 = 7$ (днів).

Якщо запаси надходять від різних постачальників, то розраховують середньозважену величину запасу. За умови одночасного надходження товарних документів і виробничих запасів транспортний запас не визначають.

Підготовчий запас ($T_{під}$) – це час для прийняття, розвантажування, сортування і складування виробничих запасів.

Технологічний запас ($T_{тех}$) – це час на виконання підготовчих операцій (витримування, подрібнення виробничих запасів тощо), якщо вони не є складовою виробничого циклу.

Поточний запас ($T_{пот}$) залежить від частоти і рівномірності обсягів поставок виробничих запасів. Його тривалість приймають у розмірі 50% від середнього (фактичного або планового) інтервалу між окремими поставками виробничих запасів, за їх видами. Середню тривалість інтервалу між поставками розраховують методом середньозваженої величини з урахуванням обсягів поставок.

Гарантійний (страховий) запас (T_z) – це запас для запобігання перебоям у постачанні виробничих запасів. Гарантійний запас (T_z) приймають у розмірі 50% від поточного запасу виробничих запасів.

Норму виробничих запасів визначають за формулою:

$$T_{ез} = T_{тв} + T_{tex} + T_{пот} + T_z. \quad (4.3)$$

Норматив обігових коштів для тари обчислюють як добуток норми вартості тари на 1000 грн. товарної продукції, вираженої в гривнях, на плановий обсяг товарної продукції за гуртовими цінами.

Норматив обігових коштів у запасних частинах для ремонтів машин і обладнання визначають множенням норми вартості запасних частин на 1000 грн. діючого обладнання на загальну вартість діючих машин і обладнання підприємства у плановому періоді.

Нормування обігових коштів у незавершеному виробництві. Норматив обігових коштів для фінансування витрат у незавершеному виробництві розраховують за показниками одноденних витрат у незавершеному виробництві, тривалості виробничого циклу та коефіцієнта наростання витрат у незавершеному виробництві за формулою

$$H_{нв} = O_{нв} \times T_{вц} \times K_{зв}, \quad (4.4)$$

де $O_{нв}$ – одноденні витрати в незавершеному виробництві за планом, грн.;

$T_{вц}$ – тривалість виробничого циклу в днях;

$K_{зв}$ – коефіцієнт зростання витрат у незавершеному виробництві.

Планові одноденні витрати в незавершеному виробництві $O_{нв}$ обчислюють діленням виробничої собівартості валової продукції підприємства (C_v) у четвер-

тому кварталі планового року на 90

$$O_{нв} = C_{в}/90. \quad (4.5)$$

Тривалість виробничого циклу ($T_{вц}$) визначають на основі аналізу технологічних карт на виконання виробничих процесів, необхідних для виготовлення продукції. Тривалість виробничого циклу включає тривалість обробляння деталей, їх транспортування, перерв між окремими операціями, передавання готової продукції на склад. Часто середньозважений показник тривалості виробничого циклу обчислюють за певною кількістю однорідних виробів.

Коефіцієнт зростання витрат ($K_{зв}$) характеризує ступінь готовності виробів у незавершеному виробництві. За рівномірного розподілу витрат $K_{зв}$ розраховують за формулою

$$K_{зв} = (B_1 + 0,5B_2)/(B_1 + B_2), \quad (4.6)$$

де B_1 – одноразові витрати на початку виробничого циклу, грн.;

B_2 – наступні витрати в незавершеному виробництві, які включають у собівартість продукції, грн.

Норматив обігових коштів у витратах майбутніх періодів ($H_{мп}$) обчислюють як алгебраїчну суму витрат майбутніх періодів на початок планового періоду, витрат майбутніх періодів у плановому році та витрат майбутніх періодів, які будуть включені в собівартість продукції планового року, за формулою

$$H_{мп} = B_n + B_k - B_c, \quad (4.7)$$

де B_n – сума коштів, які вкладені у витрати майбутніх періодів на початок планового року, грн.;

B_k – витрати майбутніх періодів, передбачені кошторисом у плановому році, грн.;

B_c – витрати майбутніх періодів, які згідно з кошторисом будуть включені в собівартість продукції у плановому році, грн.

Норматив обігових коштів для створення запасів готової продукції ($H_{гп}$) обчислюють за формулою

$$H_{zn} = O_{zn} \times T_{zn}, \quad (4.8)$$

де O_{zn} – одноденний випуск товарної продукції у четвертому кварталі планового року за виробничою собівартістю, грн.;

T_{zn} – норма запасу обігових коштів для готової продукції у днях.

Норма запасу обігових коштів для готової продукції (T_{zn}) становить суму витрат часу на комплектування готової продукції для поставки (T_k), часу на упакування продукції (T_y), часу на оформлення і здавання платіжних документів у банк (T_c).

$$T_{zn} = T_k + T_y + T_c. \quad (4.9)$$

Сукупний норматив обігових коштів підприємства (T_c) на плановий рік визначається підсумовуванням нормативів за кожною статтею нормованих обігових коштів.

Визначення нормативу обігових коштів економічним методом здійснюється у такій послідовності:

- 1) нормативи обігових коштів, обчислені методом прямого розрахунку, розподіляють на дві частини. До першої частини відносять нормативи обігових коштів за статтями, розмір яких пропорційно залежить від обсягу виробництва. До них належать нормативи обігових коштів у запасах сировини, основних матеріалів, купованих напівфабрикатів, допоміжних матеріалів, готової продукції. Суму нормативів обігових коштів за цими статтями називають виробничим нормативом. До другої частини належать нормативи обігових коштів за статтями, розмір яких прямо не залежить від обсягу виробництва, суму нормативів за цими статтями нормованих обігових коштів називають невиробничим нормативом. До невиробничих належать нормативи обігових коштів у запасні частини для ремонту обладнання, нормативи малоцінних та швидкозношуваних предметів, витрат майбутніх періодів тощо;
- 2) на плановий рік виробничий норматив збільшують пропорційно до темпу зростання виробничої програми у плановому періоді порівняно з базовим, а невиробничий норматив – тільки на 50% цього темпу;

- 3) отримана загальна сума обігових коштів зменшується на суму коштів, що вивільняються унаслідок прискорення їх обертання у плановому періоді порівняно зі звітним.

Економічний метод розрахунку нормативу обігових коштів підприємства є простим, не вимагає значних витрат праці, однак його можна застосувати лише на вже діючих підприємствах.

Фінансові результати і фінансовий стан підприємства залежать від обсягу, структури та ефективності використання його обігових коштів. Ефективність використання обігових коштів підприємства оцінюють за показниками, суть яких розкрито нижче.

Загальна сума обігових коштів (сума оборотного капіталу) підприємства (3), дорівнює сумі значень другого й третього розділів активу бухгалтерського балансу підприємства.

Сума власних обігових коштів (власний оборотний капітал) підприємства (Зел), яку розраховують за даними бухгалтерського балансу підприємства як різницю між його поточними (оборотними) активами (р.ІІ активу + р.ІІІ активу) і поточними (короткостроковими) зобов'язаннями (р.ІV пасиву + р.V пасиву). Сума власних обігових коштів підприємства характеризує їх обсяг, сформований за рахунок власних фінансових ресурсів підприємства.

Швидкість обертання обігових коштів (O) у днях характеризує тривалість одного обороту. Її обчислюють за формулою

$$O = (Зс \times Д)/P, \quad (4.10)$$

де $Зс$ – середні залишки обігових коштів підприємства, грн.;

$Д$ – тривалість періоду, за яким обчислюють швидкість обертання обігових коштів, днів;

P – обсяг реалізованої підприємством продукції протягом періоду, за який визначають швидкість обертання обігових коштів, грн.

Коефіцієнт обертання обігових коштів (Ko) розраховують за формулою:

$$Ko = P/Зс. \quad (4.11)$$

Коефіцієнт обертання характеризує кількість обертів обігових коштів підприємства за звітний період.

Суму вивільнення обігових коштів за рахунок прискорення їх обертання ($A_{зс}$), визначають за формулою

$$A_{зс} = A_o \times P_o, \quad (4.12)$$

де A_o – зміна швидкості обертання обігових коштів (у днях) у періоді, який аналізують, порівняно з базовим або звітним періодом, дні;

P_o – одноденний обсяг реалізації продукції у періоді, який аналізують, грн.

Сума вивільнення обігових коштів підприємства внаслідок прискорення їх обертання у плановому періоді порівняно зі звітним становитиме:

$$A_{зс} = D_o \times P_o. \quad (4.13)$$

Коефіцієнт завантаження обігових коштів (K_z) визначають діленням середніх залишків обігових коштів підприємства за певний період часу до обсягу реалізованої за цей період часу продукції:

Коефіцієнт завантаження характеризує суму обігових коштів на 1 грн. реалізованої підприємством продукції.

Коефіцієнт ефективності обігових коштів обчислюють діленням прибутку підприємства від реалізації продукції за певний період часу до середнього залишку його обігових коштів за цей же період:

$$K_c = \Pi / Z_c, \quad (4.14)$$

де Π – прибуток підприємства від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за період, який аналізують, грн.

Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами ($K_{вл}$) розраховують діленням суми власних обігових коштів ($Z_{ел}$) на загальну суму обігових коштів підприємства (3)

$$K_{вл} = Z_{ел} / Z. \quad (4.15)$$

Коефіцієнт покриття (загальний коефіцієнт ліквідності підприємства) обчислюють як відношення суми всіх поточних (оборотних) активів до суми всіх поточних (короткострокових) зобов'язань підприємства. Коефіцієнт покриття

розраховують за даними бухгалтерського балансу підприємства за формулою:

$$Kn = (p.II \text{ активу} + p.III \text{ активу}) / (p.IV \text{ пасиву} + p.V \text{ пасиву}). \quad (4.16)$$

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (*Кл*), який визначають діленням суми залишків грошових коштів та їх еквівалентів на суму поточних (короткострокових) зобов'язань підприємства.

За даними бухгалтерського балансу, коефіцієнт абсолютної ліквідності обчислюють за формулою

$$Кл = (\text{ряд. 230} + \text{ряд. 240}) \text{ р.II активу} / \text{р.IV пасиву} + \text{р.V пасиву}. \quad (4.17)$$

Розрахунок показників ефективності використання обігових коштів дозволяє виявити наявні резерви зниження витрат виробництва та обігу, підвищення рентабельності діяльності підприємства та його економічного зростання.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть і призначення обігових коштів підприємства.
2. Дайте характеристику суті й складу оборотних активів підприємства.
3. Поясніть склад і призначення оборотних фондів та фондів обігу.
4. Дайте характеристику складу власних джерел формування обігових коштів підприємства.
5. Назвіть залучені джерела обігових коштів.
6. Дайте характеристику суті й методів нормування оборотних коштів.
7. Як обчислити суму вивільнених обігових коштів унаслідок прискорення їх обертання.
8. За якими показниками можна оцінити ефективність використання обігових коштів підприємства.

Список рекомендованої літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси»: Затверджено наказом № 246 Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р.

3. Постанова 279 Кабінету Міністрів України «Про нормування запасів товарно-матеріальних цінностей державних підприємств і організацій та джерела її покриття» від 19 квітня 1993 р.

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Податки в системі фінансових відносин підприємства.
- Функції, елементи й класифікація податків, що їх сплачують суб'єкти підприємницької діяльності.
- Система оподаткування підприємницької діяльності в Україні.
- Спрощена система оподаткування підприємницької діяльності.

Особливе місце у фінансових відносинах підприємства належить взаємовідносинам з державним бюджетом та цільовими бюджетними і позабюджетними грошовими фондами з приводу нарахування і сплати податків і зборів. Ці відносини виникають з моменту створення підприємства і тривають упродовж усього періоду його функціонування. Визначення суми податків і зборів, які має сплачувати підприємство за результатами своєї діяльності, забезпечення своєчасності й повноти податкових розрахунків, оптимізація податкового навантаження (податкове планування) є важливими напрямками роботи фінансових служб підприємства.

Податки – це система обов'язкових платежів підприємств, організацій, установ та населення, що є одним з основних джерел формування доходів державного бюджету на всіх його рівнях.

За економічною суттю податки є відносинами, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу примусового відчуження нею частини новоствореної вартості в грошовій формі, її вилучення і перерозподілу для фінансування державних видатків.

Податки впливають на такі показники фінансово-господарської діяльності, як: ціна продажу продукції, дохід від реалізації продукції, собівартість продукції, операційний прибуток, чистий прибуток підприємства, швидкість обертання обігових коштів, платоспроможність, напрями використання прибутку тощо.

В Україні принципи побудови системи оподаткування, види податків, зборів та обов'язкових платежів, напрями їх зарахування, платників податків і об'єкти оподаткування та відповідальність за порушення законодавства про податки визначає Закон України № 77/97-ВР «Про систему оподаткування» від 8 лютого 1997 року. Право встановлювати нові й замінювати чинні податки має тільки Верховна Рада України.

Слід зазначити, що сучасна податкова система України відповідає перехідному стану економіки і практично перебуває на стадії формування. На сьогодні державою встановлено більше чотирьох десятків різного роду податків, зборів та обов'язкових платежів.

Оптимальна система оподаткування діяльності підприємств має відповідати таким вимогам:

- вона повинна мати антициклічний характер, сприяти стабілізації, оздоровленню економіки країни загалом, її пропорційному та збалансованому розвитку;
- кожен податок мусить мати цільове призначення, тобто конкретний вид видатків у бюджеті, на покриття яких цей податок стягується. Наприклад, податки, що стягуються з працівників, повинні фінансувати соціальні програми, рентні платежі, податки на майно, природні ресурси тощо, спрямовуватися на структурну перебудову економіки;
- умови оподаткування мають бути простими і зрозумілими платникам податків, не допускати довільного тлумачення;
- обов'язкове інформування платників податків, на які цілі використовуються кошти, стягнуті з них у формі податків;
- нові податки можуть вводитися тільки для покриття відповідних витрат, а не для ліквідації бюджетного дефіциту;

- система оподаткування повинна мати мінімум обґрунтованих пільг, бути ув'язаною із загальною політикою ціноутворення та оплати праці;
- витрати на утримання податкових служб і реалізацію податкового законодавства, зокрема у стягненні податків, мусять бути мінімальними;
- податки слід стягувати в зручний для платників час і прийнятними для них методами;
- ставки податків мають не перевищувати аналогічних ставок у сусідніх країнах. У протилежному разі відбуватиметься «переливання» капіталу в ці країни;
- система оподаткування повинна бути рівною і справедливою для всіх платників податків, тобто передбачити захист економічних інтересів підприємств, які працюють успішно, і диференціацію ставок оподаткування для тих, хто створює національне багатство країни, і тих, хто його перерозподіляє;
- система оподаткування має бути і відносно стабільною, і водночас гнучкою.

Гнучкість системи оподаткування полягає в тому, що вона повинна адекватно відповідати економічному й соціальному стану країни. Разом з тим необхідно виключити часті перегляди законодавчих актів, бо це дезорганізує підприємницькі структури, перешкоджає планувати їх фінансово-економічну діяльність.

Податкам властиві дві функції – *фіскальна й економічна*.

Суть **фіскальної функції** податків полягає в тому, що з її допомогою держава акумулює частину національного доходу формуючи при цьому державні грошові фонди і створюючи таким чином матеріальні умови для функціонування держави.

Економічна функція податків зумовлена тим, що податки як одна з форм перерозподілу національного доходу, значною мірою впливають на процес відтворення, стимулюючи його темпи, посилюючи чи послаблюючи накопичення грошових фондів підприємств, розширюючи або зменшуючи платоспроможний попит населення.

Використовуючи ті чи інші податкові пільги, держава регулює пропорції в економічній структурі виробництва й обміну, пропорції в розвитку продуктив-

них сил. Податки справляють значний вплив на реалізацію суспільного продукту, темпи нагромадження капіталу і технічного оновлення виробничого потенціалу держави.

Фіскальна і економічна функції податків міцно пов'язані одна з одною. Очевидно, що зростання податкових ставок скорочує перспективи розгортання господарської діяльності й зацікавленості у збільшенні доходів, що зумовлює згортання виробництва, надходжень у бюджетні фонди. Великі податки нічим не можуть бути виправдані.

Податки, що їх сплачують суб'єкти підприємницької діяльності, класифікують за такими ознаками:

1. *За спрямуванням податків:*

- податки, що їх сплачують до державного бюджету;
- податки, що їх сплачують до місцевих бюджетів;
- змішані податки (одну частину таких податків сплачують до державного бюджету, а іншу – в місцеві);
- податки, з яких формуються спеціальні позабюджетні фонди.

2. *За складовими ціни, на які відносять податки:*

- податки, що сплачуються з прибутку;
- податки, що відносяться на витрати виробництва (на собівартість продукції, робіт, послуг);
- акцизи – податки, що включаються до ціни реалізації понад відпускну ціну підприємства.

3. *За формою оподаткування (способом стягнення):*

- прямі податки – податки, що стягуються безпосередньо з доходів чи майна юридичних осіб і громадян;
- непрямі податки – податки, суми яких долучаються до ціни продукції, робіт чи послуг.

4. *За рівнем державних структур, що встановлюють податки:*

- загальнодержавні податки – податки, встановлені органами законодавчої влади й обов'язкові для справляння на всій території держави;

- місцеві податки і збори – обов’язкові платежі юридичних осіб (а також громадян) до місцевих бюджетів. їхня особливість полягає в тому, що, на відміну від загальнодержавних податків, чинним законодавством визначено тільки види місцевих податків і зборів, їх граничні розміри, платників та порядок обчислення. Конкретні ж види податків для кожної місцевості (населеного пункту), їхні ставки, порядок сплати встановлюють і визначають органи місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів.

5. *За співвідношенням між ставкою податку та величиною об’єкта оподаткування:*

- прогресивні податки – податки, середня ставка яких зростає зі зростанням суми об’єкта оподаткування (доходу). Такі податки передбачають не тільки більшу абсолютну суму, а й більш значну частину податку внаслідок зростання суми доходу. Прикладом такого податку є прибутковий податок з громадян, який розраховують за прогресивною шкалою;
- пропорційні – податок, ставка якого не залежить від розміру об’єкта оподаткування;
- регресивні податки – податки, середня ставка яких знижується зі зростанням об’єкта оподаткування.

6. *За об’єктом оподаткування:*

- податки на доходи підприємств, організацій та громадян;
- податки на майно, землю, транспортні засоби тощо;
- податок на додану (новостворену) вартість;
- податки на використання природних ресурсів;
- інші податки.

7. *За суб’єктом оподаткування:*

- податки, які сплачують підприємства та організації (юридичні особи);
- податки, які сплачують громадяни (фізичні особи) – суб’єкти підприємницької діяльності.

Податкова система – це сукупність урегульованих правовими нормами податків, зборів, інших обов’язкових платежів до бюджету і державних цільових фондів, що стягуються з юридичних і фізичних осіб на території певної держави, а також форми й методи побудови такої системи.

Кожній країні властива своя система оподаткування. Становлення податкової системи України відбувалося в непростий час розбудови державності й реформування економіки держави на ринкових засадах, за умов економічної нестабільності та гіперінфляції, хронічного дефіциту державного бюджету. Податкове законодавство формувалось на основі нормативної бази, успадкованої від адміністративно-командної системи, а засади національної податкової політики розроблялися підтиском не тільки об’єктивних економічних, а й політичних чинників без належного наукового обґрунтування та аналізу мікро- і макроекономічних наслідків запровадження різних податків та величини їх ставок.

До 1995 року податкова система нашої держави як сукупність податків, зборів, інших платежів і внесків до бюджету і державних цільових фондів, платників податків та органів, що здійснюють контроль за правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю їх сплати, в основному була сформована. Недоліки цієї системи оподаткування, про які йтиметься далі, зумовили необхідність проведення податкової реформи. Ця реформа розпочалася 1996 року на засадах нової податкової політики, підвалини якої були закладені постановами Верховної Ради України: № 466/95-ВР «Про основні положення податкової політики та податкової реформи в Україні» від 13 грудня 1995 року, № 561/96-ВР «Про основні положення податкової політики в Україні» від 4 грудня 1996-го, а також Указом Президента України № 621/96 «Про заходи по реформуванню податкової політики» від 31 липня 1996 року. Податкова реформа має завершитися прийняттям Податкового кодексу України.

Усі податки, збори й обов’язкові платежі, які справляють на території України, поділяються на дві групи – загальнодержавні й місцеві. Загальнодержавні податки відповідно до Закону України «Про систему оподаткування»

встановлює Верховна Рада України, їх стягують в обов'язковому порядку на всій території України незалежно від того, до якого бюджету вони надходять. Ні уряд, ні місцеві органи влади не мають права скасовувати ці податки або запроваджувати інші, встановлювати ставки оподаткування чи надавати пільги за винятком тих, що передбачені чинним законодавством України.

Крім загальнодержавних податків, зазначених у цьому додатку, у системі оподаткування України є два податки, які використовуються у спрощених системах оподаткування. Це – єдиний податок із суб'єктів малого підприємництва і фіксований сільськогосподарський податок. Їх суть розкрито в наступному параграфі.

В Україні існують два місцевих податки і чотирнадцять місцевих зборів. Їх перелік та порядок справляння регламентують Декрет Кабінету Міністрів України № 56-93 «Про місцеві податки і збори» від 20 травня 1993 року і Закон України № 77/97-ВР «Про систему оподаткування» в редакції від 18 лютого 1997-го.

Податки впливають на платоспроможність і фінансову стійкість підприємства, формування його фінансових ресурсів та інвестиційну діяльність, конкурентоспроможність продукції і загалом на поведінку підприємців щодо будь-якої діяльності – операційної, інвестиційної чи фінансової. Рівень цього впливу залежить від системи оподаткування – самих податків, рівня їх фіскальності, методів їх справляння, стабільності й досконалості системи.

Від сумарної величини податків, які сплачує підприємство за певний календарний період, залежить, по-перше, чистий прибуток підприємства і, по-друге, його потреба в обігових коштах для обслуговування процесу виробництва та реалізації.

Податкова система значною мірою визначає платоспроможність підприємства – з одного боку, правильна побудова цієї системи, її адекватність фінансовому стану більшості платників податків спроможні хоча б не збільшувати їхню заборгованість перед бюджетом; з іншого – застосування до підприємств з нестійким фінансовим станом норм податкового законодавства, а надто тих,

які регламентують штрафні санкції за недоїмки та протермінування платежів, може дуже швидко спричинити їхнє банкрутство. Проте неплатоспроможність багатьох українських підприємств зумовлена не податковою системою.

Податкова система також може суттєво впливати на формування підприємствами власних фінансових ресурсів, основними джерелами яких є прибуток та амортизаційні відрахування. Але якщо стосовно прибутку цей вплив є прямий і реалізується через прямі податки, що їх підприємство сплачує з прибутку, то на амортизацію податки впливають опосередковано – через вимоги податкового обліку, який регламентує норми амортизаційних відрахувань і можливості використання прискорених норм амортизації.

Послабити негативний вплив чинної системи оподаткування на фінансово-господарську діяльність суб'єктів підприємництва можна, на нашу думку, двома шляхами:

- зовнішній – зменшення податкового навантаження на підприємства та стабілізація системи оподаткування на тривалий час шляхом прийняття Податкового кодексу;
- внутрішній – зменшення сум сплачуваних підприємством податків, зборів та обов'язкових платежів податкового характеру шляхом реалізації на підприємстві системи податкового планування, під яким розуміють вибір між різними варіантами здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства і розміщення його активів з метою досягнення найнижчого рівня податкових зобов'язань, що виникають при цьому.

Податковий кодекс є зведенням в єдиному цілісному документі всіх законодавчих актів щодо оподаткування. У ньому має бути закладено правовий фундамент системи податкових відносин, визначено основні засади процесу оподаткування в Україні, а також вміщено положення, які регламентують:

- основні засади правового регулювання податкових правовідносин;
- склад податкового законодавства України, його дію в часі та співвідношення з міжнародними договорами;
- систему податків та зборів, їх перелік і сутність елементів податків (зборів);

- компетенцію органів щодо встановлення і скасування податків та зборів;
- коло суб'єктів податкових правовідносин і права та обов'язки кожного з них;
- підстави виникнення (зміни, припинення) та порядок виконання обов'язків щодо сплати податків (зборів);
- склад і порядок подання податкової звітності та форми і методи проведення податкового контролю;
- види податкових правопорушень і відповідальності за їх вчинення (фінансова, кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова), давність притягнення до такої відповідальності, а також розмір податкових санкцій;
- процесуальні моменти податкового провадження під час вирішення справ про належне виконання обов'язку платником податку (збору) та про податкові правопорушення;
- порядок оскарження дій (бездіяльності) податкових органів та їх посадових осіб.

Основні функції, які має виконувати Податковий кодекс, полягають:

- у стабілізації податкового права і створенні таким чином прогнозованого, визначеного економічного середовища;
- забезпеченні єдиної термінології, уніфікації підходів до оподаткування, до відповідальності за податкові право порушення, з одного боку, і до податкового адміністрування – з іншого, що створює умови для спрощення податкового законодавства, робить його більш зрозумілим для платників;
- узгодженні податкових законів, ліквідації суперечностей між ними, встановленні механізмів взаємодії всіх елементів податкової системи в межах єдиного податкового правового простору, що забезпечує перетворення податкових законів на цілісну систему;
- створенні уявлення про загальний податковий тягар у країні.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть податків та їх місце у системі фінансових відносин підприємств.
2. Назвіть основні вимоги до системи оподаткування діяльності підприємств.
3. Дайте характеристику основних функцій податків.
4. Дайте визначення основних елементів податків.
5. Назвіть основні напрями класифікації податків, що їх сплачують суб'єкти підприємницької діяльності.
6. Як поділяються податки за їх місцем у ціні продукції (робіт, послуг)?
7. У чому полягає відмінність між прямими і непрямими податками?
8. Поясніть особливості загальнодержавних і місцевих податків.
9. Дайте характеристику непрямих загальнодержавних податків і зборів, які сплачують підприємства, та їх впливу на формування зведеного бюджету України.
10. Дайте характеристику складу прямих податків, які сплачують підприємства.
11. Назвіть склад і дайте характеристику місцевих податків і зборів, які сплачують підприємства, та їх впливу на формування місцевого бюджету.
12. Назвіть основні законодавчі і нормативні акти, що регулюють оподаткування діяльності підприємств.
13. Дайте характеристику юридичних і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, що можуть застосовувати спрощену систему оподаткування.
14. Який порядок нарахування і сплати єдиного податку?
15. Які суб'єкти підприємницької діяльності не мають права переходити на спрощену систему оподаткування?
16. Порядок нарахування і сплати фіксованого сільськогосподарського податку.
17. Дайте характеристику порядку визначення доцільності переходу суб'єктів підприємництва на спрощену систему оподаткування.
18. підприємництва на спрощену систему оподаткування.
19. Поясніть вплив системи оподаткування на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про систему оподаткування» від 18.02.1997 р. (№ 77/97-ВР).
2. Закон України « Про внесення змін до Декрету КМУ «Про акцизний збір» від 22.03.2001 р. (№ 2324-ІІ).
3. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.97 р. (№ 168/97-ВР).
4. Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 11.12.1991 р.(№ 1963-ІІ).
5. Закон України «Про плату за землю» від 03.07.1992 р.(№ 2535-ІІ).
6. Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.1993 р. № 56-93 «Про місцеві податки і збори».
7. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03.07.1998 р.(№ 727/98).
8. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом та державними цільовими фондами» від 21.12.2001 р. (№ 2240-ІІ).
9. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.2001 р. (№ 2240-ІІ).
- 10.Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 р. (№ 1105-ІV).
- 11.Закон України «Про обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 р. (№ 400/97-ВР).

Тема 6. ФІНАНСУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

План лекції

- Основний капітал підприємства. Суть, склад і оцінка основних засобів та інших необоротних активів підприємства.
- Амортизаційна політика та її вплив на формування фінансових ресурсів підприємства.
- Фінансове забезпечення відтворення необоротних активів підприємства.
- Показники забезпечення, стану і ефективності використання основних засобів та інших необоротних активів.

Ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства залежить від структури й інтенсивності використання його основних засобів. Тому важливим напрямом фінансової роботи на підприємстві є обґрунтування і вибір оптимальних джерел фінансування придбання та експлуатації основних засобів підприємства, оцінювання показників ефективності їх використання, формування ефективної амортизаційної та інвестиційної політики.

Капітал підприємства характеризує загальну вартість коштів (у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах), інвестованих у формування його активів.

Ефективність функціонування підприємства значною мірою залежить від структури його капіталу.

Оборотний капітал – частина капіталу підприємства, що інвестована в його оборотні активи (грошові кошти та їх еквіваленти, інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом періоду, що не перевищує один рік).

Основний капітал – частина капіталу, що інвестована в усі види його необоротних активів.

Необоротні активи – це активи підприємства, термін експлуатації або погашення яких перевищує один рік (365 днів). До необоротних активів належать основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції, інші необоротні активи.

Основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більший ніж один рік (або ніж один операційний цикл) і вартість одиниці яких перевищує певну (встановлену на підприємстві) суму.

До **інших необоротних матеріальних активів** належать: бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасові нетитульні споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату, інші необоротні матеріальні активи.

Нематеріальні активи підприємства – право користування природними ресурсами, права користування майном, права на знаки для товарів і послуг, права на об'єкти промислової власності, авторські і суміжні з ними права, гудвіл, інші нематеріальні активи.

Довгострокові фінансові інвестиції – це фінансові інвестиції підприємства на період понад один рік, а також усі фінансові інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані підприємством у будь-який момент часу.

До **інших необоротних активів** належать:

- капітальні інвестиції в будівництво, у придбання (виготовлення) основних засобів та інших необоротних активів, а також у придбання (створення) нематеріальних активів;
- довгострокова дебіторська заборгованість (за майно, що передане у фінансову оренду, довгострокові векселі одержані, інша дебіторська заборгованість);
- відстрочені податкові активи; негативний гудвіл, інші не оборотні активи.

Основні засоби та інші необоротні активи зараховують на баланс (записують у бухгалтерському балансі) за їх початковою вартістю (собівартістю). У процесі експлуатації основні засоби та інші необоротні активи оцінюють за їх справедливою (ринковою або переоціненою), залишковою (балансовою) і ліквідаційною вартістю.

Початкова вартість – це історична (фактична) собівартість необоротних активів, що дорівнює сумі грошових коштів або справедливій вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Початкова вартість об'єкта основних засобів та інших необоротних матеріальних активів складається із:

- суми, яку сплачує підприємство постачальникові активів або підрядникові за виконання будівельно-монтажних робіт, пов'язаних зі створенням необоротного активу, без непрямих податків;
- суми реєстраційних зборів, державного мита та екологічних платежів, які необхідно сплатити у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів та інших необоротних матеріальних активів;
- суми ввізного мита (при імпорті необоротних активів);
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів та інших необоротних матеріальних активів (якщо вони не відшкодовуються підприємству);
- витрат, пов'язаних зі страхуванням ризиків доставки основних засобів та інших необоротних матеріальних активів;
- витрат на установку, монтаж, налагодження та інших витрат, безпосередньо пов'язаних із доведенням основних засобів та інших необоротних матеріальних активів до стану, придатного для використання.

Початкова вартість нематеріального активу, придбаного підприємством, складається з ціни (вартості) придбання (окрім отриманих торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням і доведенням до стану, придатного для використання за призначенням.

Собівартість фінансової інвестиції включає ціну її придбання, комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням фінансової інвестиції.

Справедлива вартість необоротного активу – це сума, за якою може бути здійснений обмін активу в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Визначення справедливої вартості активів регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 19 «Об'єднання підприємств». Справедлива вартість необоротного активу становить його ринкову або відновлювальну (переоцінену) вартість на певну дату.

Переоцінену вартість необоротних активів обчислюють множенням їх балансової вартості на коефіцієнт індексації.

Залишкова (балансова) вартість необоротних активів – це різниця між початковою або переоціненою вартістю необоротних активів і сумою їх зношення.

Ліквідаційна вартість необоротних активів – це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з їх продажем чи ліквідацією.

Необоротні активи використовують в основній (основне і допоміжне виробництво), операційній, фінансовій та інвестиційній діяльності підприємства. Найважливішою складовою необоротних активів виробничого підприємства є основні засоби.

Основні засоби класифікують за такими ознаками:

а) за участю у виробничому процесі:

- виробничі основні засоби (основні засоби, що використовуються в основній діяльності) – основні засоби, які беруть безпосередню участь у виробництві продукції, виконанні робіт і наданні послуг;
- невиробничі основні засоби – які не беруть безпосередньої участі у виробництві продукції, виконанні робіт чи наданні послуг (об'єкти соціально-культурного і побутового призначення, житлові будинки, гуртожитки);

б) за призначенням:

- земельні ділянки;
- капітальні витрати на поліпшення земель;
- будинки, споруди та передавальні пристрої;

- машини та обладнання;
- транспортні засоби;
- інструменти, прилади, інвентар (меблі);
- робоча і продуктивна худоба;
- багаторічні насадження;
- інші основні засоби;

в) за *ставками нарахування амортизації з метою оподаткування*:

- основні засоби *першої групи* – будівлі, споруди, передавальні пристрої;
- основні засоби *другої групи* – автомобільний транспорт, меблі, офісне обладнання, та інше обладнання для автоматизованої обробки інформації, побутові прилади, інструменти;
- основні засоби *третьої групи* – робочі машини, устаткування та всі інші основні засоби, які не входять до перших двох груп;
- основні засоби *четвертої групи* – електронно-обчислювальні машини, телефони, мікрофони, рації;

г) за *належністю підприємству*:

- власні основні засоби;
- залучені основні засоби (наприклад, орендовані);

д) за *формою участі в підприємницькій діяльності*:

- активна частина основних засобів (машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади);
- пасивна частина основних засобів (будинки, споруди, господарський інвентар, земельні ділянки).

Частка вартості окремих груп основних засобів у загальній вартості основних засобів підприємства характеризує їх *структуру*.

Амортизація – це системний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом терміну їх корисного використання. Вартість необоротних активів, яка амортизується, обчислюють як різницю між їх початковою (переоціненою) та ліквідаційною вартістю.

Амортизаційні відрахування – це специфічний вид фінансових ресурсів. З одного боку, амортизаційні відрахування – це витрати підприємства, оскільки їх суму, нараховану на виробничі необоротні активи, включають до собівартості продукції, робіт, послуг. Водночас, у складі виторгу (доходу) від реалізації продукції суму амортизаційних відрахувань розглядають як цільовий фонд, складову фінансових ресурсів, призначених для відтворення зношених процесів виробництва необоротних матеріальних і нематеріальних активів.

Амортизація основних засобів. Згідно з чинним законодавством виділяють дві *групи методів обчислення амортизації* основних засобів підприємства. До першої групи належать фінансові методи нарахування амортизації, які використовують у фінансовому обліку й фінансовій звітності. До другої групи належать методи нарахування амортизації основних засобів, які застосовують у податковому обліку під час обчислення об'єкта оподаткування податком на прибуток і заповнення декларації про прибуток підприємства. Порядок нарахування амортизації основних засобів у фінансовому обліку регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби». Нархування ж амортизації у податковому обліку регламентується Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» (№ 283/97-ВР) від 22 травня 1997 року. Підприємства мають право у фінансовому обліку та у фінансовій звітності застосовувати норми й методи нарахування амортизації, передбачені податковим законодавством. Амортизацію основних засобів підприємства у фінансовому обліку нараховують за такими *методами*:

- прямолінійний метод;
- метод зменшення залишкової вартості;
- метод прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивний метод;
- виробничий метод.

Амортизацію основних засобів згідно з податковим законодавством можна нараховувати:

- звичайним (податковим) методом за встановленими ставками для кожної групи основних засобів;
- методом прискореної амортизації.

У фінансовому обліку амортизації підлягають всі основні засоби, крім землі.

Термін корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядають у випадках зміни очікуваних економічних вигод від його використання. При цьому амортизацію об'єкта основних засобів нараховують, виходячи з нового терміну корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни терміну його корисного використання.

Амортизацію основних засобів нараховують із застосуванням таких методів:

1) *прямолінійний метод*, за яким річну суму амортизації обчислюють діленням вартості, яка амортизується на очікуваний період корисного використання об'єкта основних засобів. Річну суму амортизації (Ap) розраховують за формулою

$$Ap = Ba / Tk, \quad (6.1)$$

де Ba – вартість об'єкта, яка амортизується (грн.);

Tk – кількість років корисного використання об'єкта основних засобів.

Вартість об'єкта основних засобів, яка амортизується, визначають як різниця між початковою вартістю об'єкта основних засобів і його ліквідаційною вартістю

$$Ba = Bn - Bл, \quad (6.2)$$

де Bn – початкова вартість об'єкта основних засобів, грн.;

$Bл$ – ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів, грн.

Річну норму амортизації об'єкта основних засобів у відсотках (Ha) розраховують як частку відділення річної суми амортизації (Ap) на вартість, що

амортизується (Ba)

$$Ha = (Ap/Ba) \times 100. \quad (6.3)$$

Щорічна сума амортизаційних відрахувань становить

$$Ap = Ba/Tk; \quad (6.4)$$

2) метод *зменшення залишкової вартості*. За цим методом річну суму амортизації (Ap) визначають як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього періоду (або початкової вартості на дату початку нарахування амортизації) на річну норму амортизації

$$Ap = Bз \times Ha/100, \quad (6.5)$$

де $Bз$ – залишкова вартість об'єкта на початок звітнього періоду, грн.;

Ha – річна норма амортизації, %.

Річну норму амортизації (у відсотках) обчислюють як різницю між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з частки відділення ліквідаційної вартості об'єкта на його початкову вартість за формулою

$$Ha = (1 - \sqrt[Tk]{Bn : Bл})100, \quad (6.6)$$

де Tk – кількість років корисного використання об'єкта;

Bn і $Bл$ – відповідно початкова й ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів, грн.;

3) метод *прискореного зменшення залишкової вартості*. За цим методом річну суму амортизації визначають як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або початкової вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річну норму амортизації (Ha) при застосуванні методу прискореного зменшення залишкової вартості обчислюють, виходячи з терміну корисного використання об'єкта (Tk), і подвоюють.

Річну норму амортизації визначають за формулою

$$Ha = (100/Tk) \times 2. \quad (6.7)$$

Річну суму амортизації (Ap) при застосуванні цього методу розраховують за формулою

$$Ap = Bз \times Ha/100. \quad (6.8)$$

Використаємо дані наведеного вище прикладу для обчислення суми амортизаційних відрахувань методом прискореного зменшення залишкової вартості;

4) *кумулятивний метод нарахування амортизації*, за яким річну суму амортизації визначають як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта

$$Ap = Ba \times Kк, \quad (6.9)$$

де $Kк$ – кумулятивний коефіцієнт.

Кумулятивний коефіцієнт розраховують діленням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного терміну використання об'єкта основних засобів, на суму чисел років його корисного використання:

$$Kк = Tii/Ti, \quad (6.10)$$

де Tii – кількість років, що залишаються до кінця очікуваного строку корисного використання об'єкта основних засобів;

Ti – сума чисел років очікуваного періоду корисного використання об'єкта основних засобів;

5) *виробничий метод* нарахування амортизації. За цим методом річну (місячну) суму амортизації розраховують як добуток фактичного річного (місячного) обсягу виготовлення продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації за формулою

$$Am = Op \times Ca, \quad (6.11)$$

де Op – фактичний обсяг випущеної за рік (місяць) продукції (робіт, послуг), грн.;

Ca – виробнича ставка амортизації.

Виробничу ставку амортизації обчислюють діленням вартості, що підлягає амортизації (Ba), на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних за-

собів (Оз).

Метод амортизації обирається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигід від використання об'єкта основних засобів.

Нарахування амортизації за новим методом розпочинають з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації. Амортизацію нараховують щомісяця шляхом ділення річної суми амортизації на 12.

Нарахування амортизації починають з місяця, наступного за місяцем, в якому об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання, і припиняють, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів з експлуатації.

Підприємство може індексувати початкову вартість і суму зношеності (амортизації) основних засобів.

У фінансовому обліку переоцінку здійснюють у тих випадках, коли залишкова вартість об'єкта основних засобів більш як на 10 відсотків відрізняється від їх справедливої вартості на дату складання балансу. Індекс переоцінки (дооцінки чи уцінки) визначається діленням справедливої вартості об'єкта основних засобів на його залишкову вартість.

Підприємство може застосовувати норми й методи нарахування амортизації основних засобів, передбачені *податковим законодавством*.

Згідно із Законом «Про оподаткування прибутку підприємств» обчислюють суму амортизації основних засобів, на яку зменшується об'єкт оподаткування податку на прибуток підприємства.

Суму амортизаційних відрахувань розраховують щокварталу за формулою

$$Ap = Bi \times Ha/100, \quad (6.12)$$

де Bi – балансова вартість окремого i -го об'єкта основних засобів першої групи або балансова вартість i -тої (другої, третьої, четвертої) групи основних засобів на початок звітного кварталу.

У податковому обліку амортизацію нараховують за кожним окремим об'єктом основних засобів першої групи до досягнення балансовою вартістю

такого об'єкта розміру 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Залишкову вартість такого об'єкта відносять до валових витрат відповідного податкового періоду. Амортизацію основних засобів другої і третьої груп на-
раховують доти, доки балансова вартість групи основних засобів загалом не
буде дорівнювати нулю.

Використаємо дані наведеного вище прикладу для обчислення суми амортизаційних відрахувань звичайним методом згідно з податковим законодавством. Припустімо, під час експлуатації капітального ремонту і модернізації верстата не проводили.

Підприємства мають право приймати рішення про застосування (для податкових розрахунків) прискореної амортизації основних засобів третьої групи (крім тих випадків, коли підприємства випускають продукцію, ціну на яку регулює держава або яка є монопольною). Застосовуючи метод прискореної амортизації основних засобів, річну суму амортизаційних відрахувань (A_p) обчислюють за нормами амортизації (H_a) до початкової вартості об'єкта основних засобів (B_n) за формулою

$$A_p = B_n \times H_a / 100. \quad (6.13)$$

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» встановлено такі норми прискореної амортизації основних засобів за роками експлуатації:

- перший рік – 15%;
- другий рік – 30%;
- третій рік – 20%;
- четвертий рік – 15%;
- п'ятий рік – 10%;
- шостий рік – 5%;
- сьомий рік – 5%.

Згідно з податковим законодавством підприємства мають право здійснювати щорічну індексацію балансової вартості груп основних засобів та нематеріальних активів. Коефіцієнт індексації балансової вартості груп основних

засобів і нематеріальних активів у податковому обліку визначають за формулою

$$Ki = (I_{a-i} - 100)/100, \quad (6.14)$$

де I_{a-i} – індекс інфляції року, за результатами якого проводиться індексація у відсотках.

Проіндексовану (переоцінену) балансову вартість груп основних засобів із урахуванням коефіцієнта індексації (Bi) обчислюють за формулою

$$Bi = B \times Ki, \quad (6.15)$$

де B – балансова вартість груп основних засобів до проведення індексації, грн.;

Ki – коефіцієнт індексації балансової вартості груп основних засобів згідно з податковим законодавством.

Якщо значення Ki не перевищує одиниці, індексація не проводиться. У разі застосування коефіцієнта індексації необхідно обчислити *капітальний дохід* підприємства, що дорівнює різниці між балансовою вартістю відповідної групи основних засобів (нематеріальних активів), визначеною на початок звітного року із застосуванням коефіцієнта індексації, і балансовою вартістю цієї ж групи основних засобів (нематеріальних активів) до такої індексації.

За методу прискореної амортизації для основних засобів третьої групи коефіцієнт індексації не застосовується.

Амортизацію *інших необоротних матеріальних активів* нараховують за такими ж методами, які застосовуються для нарахування амортизації об'єктів основних засобів.

Амортизацію малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів можна нараховувати одним з двох методів:

- 1) 50% вартості в перший місяць їх експлуатації і 50% в місяці списання активів із балансу;
- 2) 100% вартості в перший місяць експлуатації.

Зношеність (амортизацію) нематеріальних активів нараховують протягом терміну їх корисного використання, який встановлюється підприємством

самостійно, але не більше ніж 20 років.

Обчислення суми амортизаційних відрахувань здійснюють за методами, які використовують для основних засобів.

Метод амортизації нематеріального активу підприємство обирає самостійно, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигід. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизацію нараховують із застосуванням прямолінійного методу.

Для розрахунку суми амортизації нематеріальних активів їх ліквідаційна вартість звичайно прирівнюється до 0.

Згідно з податковим законодавством зношеність (амортизацію) нематеріальних активів нараховують за прямолінійним методом, виходячи з терміну їх корисного використання, але не більше ніж 10 років безперервної експлуатації.

Коштом амортизаційних відрахувань фінансують витрати на придбання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, їх самостійне виготовлення для власних потреб, витрати на їх оновлення, реконструкцію, дообладнання тощо.

Первинною основою створення необоротних активів підприємства є його статутний капітал. Статутний капітал (фонд) формують засновники (держава або фізичні чи юридичні особи), вкладаючи в підприємство грошові кошти або передаючи йому нематеріальні і матеріальні активи. Це дає змогу сформувати початкові основні засоби та інші необоротні активи підприємства. У процесі функціонування і розвитку підприємство оновлює і збільшує обсяги своїх необоротних активів.

Відтворення необоротних активів – це процес постійного їх оновлення. Розрізняють просте (у тому самому обсязі) і розширене (кількісне та якісне збільшення) відтворення необоротних активів.

Відтворення необоротних активів відбувається внаслідок інвестиційної діяльності підприємства.

Інвестиції – це грошові, майнові та інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, а також в об'єкти інших видів

діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

У процесі інвестиційної діяльності відбувається створення і придбання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, корпоративних прав і цінних паперів в обмін на кошти або майно підприємства.

Інвестиції можуть здійснюватись у формі:

- грошових коштів та їх еквівалентів (цільові вклади, паї, акції та інші цінні папери);
- майна (будівлі, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності);
- майнових прав, що випливають з авторського права, ноу-хау, досвіду та інших інтелектуальних цінностей, права користування землею, іншими природними ресурсами тощо.

За видами розрізняють інвестиції капітальні, фінансові, інтелектуальні й реінвестиції.

Капітальні (реальні) інвестиції – це вкладення коштів у придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів та необоротних матеріальних активів, що підлягають амортизації.

Фінансові інвестиції – це придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів, інших фінансових інструментів (активів), які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора. Фінансові інвестиції підприємства поділяють на прямі й портфельні.

Прямі фінансові інвестиції – це внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права (акції, пайові свідоцтва), емітовані такою юридичною особою.

Портфельні фінансові інвестиції – це кошти, вкладені в цінні папери, деривативи та інші фінансові активи на біржовому ринку (за винятком операцій із купівлі акцій як безпосередньо платником податку, так і пов'язаними з ним особами, в обсягах, що перевищують 50% загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, які належать до прямих інвестицій).

Інтелектуальні інвестиції – це вкладення коштів у підготовку фахівців, наукові розробки, патенти, ноу-хау, запозичення досвіду.

Реінвестиції – це здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок фонду (прибутку), отриманого від інвестиційних операцій.

Для забезпечення відтворення основних засобів, інших матеріальних необоротних активів і нематеріальних активів здійснюють капітальні (реальні) інвестиції. Реалізація капітальних інвестицій відбувається шляхом нового будівництва (створення), модернізації, реконструкції, технічного переозброєння, добудови і дообладнання діючих необоротних матеріальних і нематеріальних активів.

Для визначення обсягів і джерел фінансування капітальних інвестицій фахівці фінансової служби підприємства розробляють їх бюджет.

Бюджет капітальних інвестицій розробляють на рік. Він має бути узгоджений із загальною стратегією розвитку підприємства.

Бюджет капітальних інвестицій включає такі *показники*:

- початкову вартість необоротних матеріальних активів на початок планового періоду;
- вартість устаткування, інших необоротних матеріальних активів, які підлягають заміні або продажу протягом планового періоду;
- суму невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яку буде нараховано протягом планового періоду;
- орієнтовну суму амортизаційних відрахувань, які нараховують на необоротні активи, заплановані для придбання протягом планового періоду;
- очікувану вартість необоротних активів і суму амортизаційного фонду на кінець планового періоду тощо.

На підставі бюджету приймають рішення про обсяги капітальних інвестицій підприємства. Під час складання бюджету капітальних інвестицій слід обирати найефективніші для підприємства напрями їх здійснення, тобто слід

оптимізувати структуру капітальних інвестицій. Виділяють технологічну й відтворювальну структуру капітальних інвестицій.

Технологічна структура характеризує співвідношення інвестицій:

- у проектно-дослідні роботи;
- будівельні роботи;
- придбання устаткування, інструментів, обладнання;
- монтаж устаткування;
- інші капітальні роботи.

Відтворювальна структура характеризує співвідношення капітальних інвестицій:

- у нове будівництво;
- технічне переозброєння і реконструкцію;
- розширення діючих підприємств;
- витрати на капітальний ремонт об'єктів основних засобів.

Підприємства можуть здійснювати капітальні інвестиції двома способами: підрядним і господарським. У разі застосування *підрядного способу* створення (будівництво) і монтаж обладнання об'єктів необоротних активів здійснюють спеціальні підрядні організації. За *господарського способу* підприємство виконує будівельно-монтажні роботи самостійно, власними силами. Господарський спосіб застосовують при зведенні і реконструкції невеликих, простих із технологічного погляду об'єктів необоротних матеріальних активів.

Порядок фінансування капітальних інвестицій залежить від способу ведення капітальних робіт. Підприємства можуть фінансувати процес відтворення необоротних активів з *власних і довгостроково залучених* фінансових ресурсів, а також з *централізованих* фінансових ресурсів.

До *власних фінансових ресурсів* належать: кошти засновників (учасників) підприємства; фонди підприємства, створені за рахунок прибутку; резервні фонди; амортизаційний фонд; кошти від продажу власного майна; кошти від здачі власного майна в оренду; кошти, отримані внаслідок використання внутрішніх ресурсів у будівництві за господарського способу ведення будівельно-

монтажних робіт (у результаті мобілізації внутрішніх ресурсів через скорочення потреби в обігових коштах на плановий рік; оптимізації запасів, витрат майбутніх періодів, незавершеного виробництва, зниження собівартості будівельно-монтажних робіт) тощо.

До *залучених ресурсів фінансування* процесу відтворення необоротних матеріальних активів належать: довгострокові кредити банків; кошти від емісії облігацій та інших довгострокових боргових зобов'язань тощо.

До *централізованих фінансових ресурсів* належать: кошти Державного бюджету та місцевих бюджетів; кошти державних цільових фондів; кошти міжнародних цільових фондів; кошти благодійних фондів.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби», витрати, що здійснюються для підтримання об'єкта активів у робочому стані та одержання початково визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання, включаються у фінансовому обліку до поточних витрат підприємства. Суму витрат на проведення модернізації, модифікації, добудови, дообладнання, реконструкції і капітального ремонту, що приводить до зростання обсягу майбутніх економічних вигод, відносять на збільшення початкової вартості об'єктів основних засобів.

При обчисленні податку на прибуток (у податковому обліку) платники податку мають право протягом звітного року віднести до валових витрат будь-які витрати, пов'язані з поліпшенням основних засобів, у сумі, що не перевищує десяти відсотків сукупної балансової вартості груп основних засобів на початок звітного періоду. Витрати, що перевищують зазначену суму, відносять на збільшення балансової вартості окремого об'єкта основних засобів першої групи чи балансової вартості основних засобів другої і третьої груп, вони підлягають амортизації за нормами, передбаченими для відповідних основних засобів.

Важливо визначити оптимальну структуру джерел фінансування капітальних інвестицій, яка залежить від таких факторів: рівня оподаткування доходів підприємства; темпів зростання обсягів реалізації продукції; структури активів

підприємства; стану ринку капіталу; процентної політики банків; рівня управління фінансовими ресурсами підприємства; фінансової стратегії підприємства тощо. При цьому спочатку слід максимально використати власні джерела фінансування капітальних інвестицій, а після цього визначити обсяги і способи залучення фінансових ресурсів зі сторони.

У процесі виробничої і фінансової діяльності підприємства зацікавлені в збереженні й ефективному використанні основних засобів та інших необоротних активів. Для оцінки й аналізу цих процесів використовують систему показників, що включає:

- показники забезпечення підприємства основними засобами;
- показники стану основних засобів;
- показники ефективності використання основних засобів.

Рівень забезпечення підприємства основними засобами характеризується:

- а) показником фондомісткості виробництва, який розраховують як відношення середньої балансової вартості основних засобів до обсягу виготовленої за цей же період (рік, квартал) продукції;*
- б) показником фондоозброєності праці, що визначають як відношення вартості основних засобів до чисельності працівників підприємства;*
- в) коефіцієнтом реальної вартості основних виробничих засобів у вартості майна підприємства, який обчислюють як відношення балансової (залишкової) вартості основних виробничих засобів до вартості всього майна підприємства.*

Для оцінки стану основних засобів підприємства використовують такі показники:

- а) коефіцієнт зношеності основних засобів, що обчислюють як відношення суми нарахованої зношеності основних засобів до їх початкової вартості;*
- б) коефіцієнт придатності основних засобів, який визначають діленням залишкової вартості основних засобів на їх початкову вартість;*
- в) коефіцієнт оновлення основних засобів, який розраховують як частку від ділення вартості придбаних у звітному періоді основних засобів до вартості основних засобів на кінець звітного періоду;*

г) *коефіцієнт вибуття основних засобів* – обчислюють діленням вартості вибулих у звітному періоді основних засобів на вартість основних засобів на початок звітного періоду.

Оцінку ефективності використання основних засобів здійснюють за такими основними показниками:

- а) *фондовіддача основних засобів*, яку розраховують як відношення обсягу виготовленої продукції за звітний період до середньої вартості основних засобів за цей же період;
- б) *рентабельність основних засобів*, що обчислюється (у відсотках) діленням прибутку підприємства за звітний період на середню вартість основних засобів за цей же період.

Ефективність функціонування підприємства забезпечується при високому рівні оновлення основних засобів, підвищенні коефіцієнта їх придатності, зростанні показників фондовіддачі й рентабельності основних засобів і зниженні показника фондомісткості виробництва.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть і дайте характеристику складу та особливостей функціонування необоротних активів підприємства.
2. Назвіть основні методи оцінки основних засобів та інших необоротних активів.
3. Поясніть суть і назвіть напрями класифікації основних засобів підприємства.
4. Суть зношеності й амортизації основних засобів.
5. Характеристика і сфера застосування прямолінійного та виробничого методів нарахування амортизації основних засобів.
6. Порядок нарахування амортизації основних засобів методами зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивним методом.
7. Характеристика методів нарахування амортизації основних засобів згідно з податковим законодавством.

8. Вплив амортизаційної політики на фінансові результати діяльності підприємства.
9. Характеристика методів нарахування амортизації інших необоротних матеріальних активів і нематеріальних активів.
10. Порядок індексації балансової вартості основних засобів згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби» та податковим законодавством.
11. Суть і види відтворення необоротних активів. Види інвестицій підприємства.
12. Бюджетування капітальних інвестицій. Методи та способи здійснення капітальних інвестицій.
13. Характеристика джерел фінансування капітальних інвестицій.
14. Характеристика показників стану та ефективності використання необоротних активів.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (№ 283/97-ВР) від 22.05.1997 р.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби»: Затверджені наказом № 92 Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 8 «Нематеріальні активи»: Затверджені наказом № 242 Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 19 «Об'єднання підприємств»: Затверджені наказом № 163 Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 12 «Фінансові інвестиції»: Затверджені наказом № 91 Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р.

Тема 7. КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

План лекції

- Суть кредитування підприємства.
- Банківське кредитування підприємства.
- Види небанківського кредитування підприємств.

У процесі функціонування підприємства можуть виникнути ситуації, коли його власних фінансових ресурсів починає не вистачати для фінансового забезпечення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, що зумовлює потребу залучення зовнішніх фінансових ресурсів. Основною формою залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел є кредитування. Підприємства можуть тимчасово поповнювати свої фінансові ресурси, оформляючи банківські або комерційні кредити, залучаючи кошти інших кредиторів тощо. Від форми й умов кредитування підприємницької діяльності залежить швидкість обертання обігових коштів підприємства, його витрати і прибуток. Працівникам фінансової служби підприємства слід обирати такі способи кредитування, які могли б забезпечувати найефективнішу його господарську діяльність.

Кредит – це позичка в грошовій або товарній формі, що надається банком чи юридичною або фізичною особою (кредитором) іншій особі (позичальникові) на умовах терміновості, повернення, платності, цільового характеру і забезпечення. Кредит є формою вияву кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його отримує, і водночас є формою позичкового капіталу (у грошовій або товарній формі). За користування кредитом позичальники сплачують процент, суму якого не включають до собівартості продукції (робіт, послуг), а відносять до витрат фінансової діяльності підприємства. У податковому обліку витрати підприємства на сплату відсотків за користування кредитними ресурсами відносять до складу валових витрат підприємства, унаслідок чого зменшується сума об'єкта оподаткування податку на прибуток.

Основними чинниками, які зумовлюють виникнення кредитних відносин, є:

- а) загальноекономічні чинники (товарне виробництво, товарообмін, комерційний розрахунок у діяльності підприємств);
- б) специфічні чинники (сезонний характер виробництва, різниця між обсягами нагромадження коштів та їх витрачанням на підприємствах, різниця між наявними та необхідними обіговими коштами тощо).

Одні з цих чинників мають об'єктивний характер (товарообмін, сезонність виробництва, нерівномірність кругообігу коштів тощо), а інші – суб'єктивний (організація виробництва, постачання і збуту, розвиток товарного ринку).

Об'єктами кредитних відносин є грошові та товарно-матеріальні цінності, витрати на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, платіжні та розрахункові операції підприємства, щодо яких укладають кредитний договір.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні суб'єкти підприємництва.

Підприємства залучають кредитні ресурси для того, щоб поповнити обігові кошти, необхідні для фінансування своєї поточної діяльності (збільшення виробничих запасів, обсягів незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів), а також для реалізації інвестиційних проектів. Визначаючи обсяги кредитування, зіставляють потребу підприємства у фінансових ресурсах (як загалом, так і за окремими напрямками його діяльності) зі сумою наявних фінансових ресурсів підприємства.

Необхідний обсяг залучення підприємством кредитних ресурсів обчислюють за формулою

$$K_{\text{зал}} = K_{\text{з}} - K_{\text{вл}} - K_{\text{п}} + K_{\text{кр}}, \quad (7.1)$$

де $K_{\text{зал}}$ – необхідний обсяг залучення кредитних ресурсів у плановому періоді, грн.;

$K_{\text{з}}$ – загальна потреба в обігових коштах підприємства у плановому періоді, грн.;

*Кв*л – обсяг власних обігових коштів підприємства на початок планового періоду, грн.;

Кп – обсяг поповнення власних обігових коштів за рахунок прибутку підприємства у плановому періоді, грн.;

Ккр – обсяг зменшення кредиторської заборгованості підприємства у плановому періоді порівняно зі звітним, грн.

Після обчислення суми залучення підприємством кредитних ресурсів визначають термін їх залучення – час від моменту надання кредиту до моменту його повного погашення і сплати відсотків.

Кредити, які можуть отримувати підприємства, класифікують за кредиторами, формами й видами, метою використання, терміном надання, забезпеченням, порядком надання.

Кредиторами підприємства можуть бути банки, парабанківські установи, інші підприємства, держава, міжнародні фінансово-кредитні установи тощо, а *формами кредитування* – товарна і грошова.

За **видами** кредити поділяють на такі:

- *банківські*, що є економічними відносинами між кредиторами (банками) і позичальниками з приводу надання коштів на умовах терміновості, платності, повернення, цільового характеру, матеріального забезпечення;
- *комерційні* – короткотермінові кредити, що надаються продавцями (виробниками) покупцям у формі відтермінування оплати за продані товари, виконані роботи чи надані послуги;
- *державні* – це сукупність кредитних відносин між державою і суб'єктами господарювання;
- *лізингові* – кредитні відносини, що відображають стосунки між юридичними особами, які виникають унаслідок оренди майна і супроводжуються укладенням лізингової угоди.

За **метою використання** розрізняють кредити:

- для фінансування обігових коштів;
- для фінансування необоротних активів.

За *терміном надання* кредити поділяють на такі:

- короткострокові (терміном до 1 року);
- середньострокові (терміном від 1 до 5 років);
- довгострокові (терміном понад 5 років).

За *порядком надання* виділяють кредити:

- прями, за яких кредитування підприємства здійснює один кредитор;
- консорціумні, за яких кредитування підприємства (або групи підприємств) здійснює група кредиторів на чолі з головним банком (банківським консорціумом);
- позики участі, за яких банки передають (уступають) частину позики іншим кредиторам (навіть без відома підприємства позичальника).

Банківський кредит – це основна форма кредиту, за якої банк надає клієнтові у тимчасове використання частину власного або залученого капіталу на умовах повернення зі сплатою банківського процента.

Банківське кредитування підприємств здійснюють на основі таких принципів, як терміновість, повернення, забезпечення, платність, цільове використання.

Окрім того, банківський кредит класифікують за такими ознаками:

- за *цільовим призначенням*: кредит для поповнення основного капіталу підприємства; кредит для поповнення оборотного капіталу підприємства; кредит для викупу майна при приватизації. Забороняється надання банківських кредитів для покриття збитків, сплати податків у бюджет і позабюджетні фонди, для збільшення статутного капіталу, за наявності в підприємства простроченої заборгованості, підприємствам-банкрутам тощо;
- за *процентною ставкою*: кредити з плаваючою процентною ставкою; кредити з фіксованою процентною ставкою;
- за *валютою*: кредит у національній валюті; кредит у іноземній валюті;
- за *забезпеченням*: забезпечені (гарантовані нерухомістю, цінними паперами, товарно-матеріальними цінностями, нематеріальними активами, поручительством тощо); бланкові – незабезпечені кредити, які надають тільки фінансово стійким підприємствам на короткий термін (від одного до десяти днів);

- за *терміном погашення*: онкольний (погашається на першу вимогу банку); короткостроковий (до одного року); середньо-строковий (від одного до п'яти років); довгостроковий (понад п'ять років);
- за *характером погашення*: кредит – погашається одноразовим внеском; дисконтний кредит – погашається на виплат (поступово, частинами);
- за *методом стягнення банківського процента*: процент сплачують під час надання кредиту; процент сплачують рівними частинами впродовж терміну кредиту; процент сплачують у момент повернення кредиту;
- за *видами обслуговування*: кредит (позика) на строк; кредитна лінія; контокорентний кредит (овердрафт); кредит під урахування векселів; кредитно-гарантійні послуги (акцептний кредит, авальний кредит); послуги кредитного характеру (факторинг).

Строковий кредит – це кредит, який надається повністю відразу після укладення кредитної угоди. Його погашають періодичними внесками або одноразово після закінчення терміну надання кредиту.

Кредитна лінія – це оформлена договором згода банку надати позичальникові кредит протягом певного часу (як правило, одного року) у розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовленої суми (ліміту кредиту).

Контокорентний кредит (овердрафт) – це вид банківського кредиту в національній або чужоземній валюті, що надається надійному клієнту понад залишок його коштів на поточному рахунку в банку. Сума і термін контокорентного кредиту визначаються господарськими потребами підприємства, але в межах ліміту, визначеного кредитним договором. З оформленням контокорентного кредиту обороти на поточному рахунку клієнта сальдують, а в разі появи на рахунку від'ємного (дебетового) сальдо, що має назву **овердрафт**, клієнтові оформляють позику.

Контокорентний кредит надають на підставі попередньо укладеного на певний термін договору за контокорентом (як бланковий, так і під забезпечення). Відсотки за користування контокорентним рахунком є найвищими в банківській практиці, однак їх нараховують тільки за фактичні дні користування

кредитом.

Кредит під урахування векселів (обліковий кредит) – це короткостроковий кредит (терміном до 90 днів), який банківська установа надає пред'явникові векселів, обліковуючи (скуповуючи) їх до настання терміну оплати зобов'язань за ними і сплачуючи пред'явникові векселів їх номінальну вартість мінус дисконт.

Дисконт – це сума знижки (відсотка), яку утримують банки при здійсненні операцій з урахування (обліку) векселів. Величина дисконту (D) прямо пропорційна числу днів, що залишаються від дня врахування (обліку) векселів до терміну оплати за ними (T), номіналові векселя (He) та розмірові банківської процентної ставки (Co). Суму дисконту векселів обчислюють за формулою:

$$D = (T \times He \times Co) / 360 \times 100. \quad (7.2)$$

Акцептний кредит – це один з видів короткострокових кредитів банків, пов'язаний з вексельним обігом. На відміну від облікового кредиту, що надається векселетримачеві (одержувачеві коштів за векселем), акцептний кредит надається векселедавцеві (платникові за векселем) і є гарантійною послугою. Звичайно кредитну угоду оформляють із використанням переказного векселя, в якому одержувач коштів указує платника, який повинен акцептувати вексель (дати згоду здійснити платіж). Підприємство-векселедавець (платник) виставляє вексель на банк, який при цьому стає трасатом. Банк акцептує вексель за умови, що до настання терміну платежу за векселем підприємство-векселедавець внесе до банку суму, потрібну для його погашення. Для підприємств акцептний кредит є дешевим, оскільки за нього слід сплачувати лише комісійні (за акцепт векселя).

Авальний кредит – це кредит, призначений для сплати банком за зобов'язаннями клієнта в тому разі, коли сам клієнт не зможе цього зробити у формі поручительства або гарантії. Авальний кредит здійснюється у формі авалю векселя. Банківська гарантія має компенсувати ризик господарської діяльності ділових партнерів клієнта. За авальний кредит сплачують комісійні, величина яких залежить від виду вимоги, що впливає з гарантії, а також від терміну дії гарантії.

Крім того, за наданий кредит сплачують процент відповідно до чинних ставок (за умови, що банк-аваліст погашає суму векселя за платника).

Принципова відмінність між авальним і акцептним кредитами полягає у характері відповідальності банку. При авальному кредиті – це додаткова відповідальність, при акцептному – це первинна відповідальність (банк і боржник несуть солідарну відповідальність за кредитом).

Часто застосовують *позики під заставу векселів*. У цьому разі банк депонує векселі за певний відсоток (60-90%) від їх номіналу як заставу платежу. При погашенні боргу векселі повертають заставодавцеві.

До банківських послуг кредитного характеру належить *факторинг*. *Факторинг* – це система фінансування, за умовами якої банк (чи фактор-фірма) купує права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями, придбаними у різних осіб. Здебільшого банк купує дебіторські рахунки (рахунки-фактури) на поставлені товари чи надані послуги.

Факторингова угода передбачає, що підприємство-постачальник поступається банкові-посереднику правом отримання платежів від платників за поставлені товари чи надані послуги. Банк-посередник у день подання на інкасо платіжних вимог оплачує їх постачальникові і сам завершує розрахунки з покупцями.

Таким чином, надходження виторгу від реалізації продукції за виконані роботи чи надані послуги не залежить від платоспроможності платників, терміну оборотності коштів у розрахунках та інших чинників. Банк може оплатити постачальникові і платіжні вимоги, відправлені в банки платників раніше й акцептовані платниками, але не оплачені через брак коштів на їх рахунках.

Клієнт (постачальник), продавши дебіторський борг, отримує від банку кошти в розмірі 80-90% від суми боргу. Решту 10-20% від суми боргу банк тимчасово стягує як компенсацію ризику до погашення боргу. Після погашення боргу банк повертає сплачену суму клієнтові (мінус комісійні та відсотки за факторинговий кредит). Факторингова операція дає змогу підприємству-продавцеві в короткі терміни рефінансувати дебіторську заборгованість.

Плата за здійснення факторингової операції включає суму відсотків за користування факторинговим кредитом й комісійну винагороду. Виділяють такі види факторингових операцій:

1) *за місцезнаходженням суб'єктів факторингової операції:*

- внутрішній факторинг, за якого постачальник, покупець і банк перебувають в одній країні;
- зовнішній факторинг, за якого суб'єкти факторингової операції перебувають у різних державах;

2) *за ступенем охоплення факторингом розрахунків за реалізовану продукцію:*

- оплата всієї реалізованої продукції;
- оплата частини реалізованої продукції;

3) *за способом повідомлення дебіторів підприємства:*

- конвенційний (відкритий) факторинг, за якого підприємство-постачальник повідомляє підприємство-покупця про те, що право на одержання оплати переуступлене банкові або факторинговій компанії;
- *конфіденційний (закритий) факторинг*, за якого контрагентів постачальника не повідомляють про переуступку прав на одержання оплати банкові чи факторинговій компанії;

4) *за формою взаємовідносин підприємства і банку:*

- факторинг з правом регресу, який дозволяє банкові (факторинговій компанії) повернути постачальникові розрахункові документи, від оплати яких відмовився покупець;
- факторинг без права регресу, за якого банк (факторингова компанія) бере на себе всі ризики щодо платежу;

5) *за повнотою надання послуг:*

- повний факторинг, який передбачає факторингове кредитування, а також бухгалтерське, інформаційне, рекламне, збутове та юридичне обслуговування клієнта; частковий факторинг, за якого здійснюють тільки кредитне факторингове обслуговування;

б) за *порядком оплати розрахункових документів постачальника*:

- факторинг з попередньою оплатою, за якого оплату розрахункових документів постачальника здійснюють негайно після подання їх у банк (у факторингову компанію);
- факторинг без попередньої оплати, за якого банк (факторингова компанія) зобов'язаний оплатити розрахункові документи в день їх оплати боржником.

Процедура отримання банківського кредиту складається з таких етапів:

- а) попередні переговори щодо можливості укладення кредитної угоди;
- б) подання в банк заявки та інших документів на отримання кредиту (клопотання, копія засновницьких документів; бізнес-план проекту або техніко-економічне обґрунтування; баланси та звіти про фінансові результати підприємства за три останні роки діяльності, перелік та розрахунок вартості майна, що передається в заставу; копії контрактів, які підтверджують, що виторг від них забезпечує окупність проекту; розшифрування дебіторської і кредиторської заборгованості тощо);
- в) оцінка банком кредитоспроможності позичальника та ефективності комерційної угоди;
- г) згода банку на надання кредиту і підписання кредитного договору між підприємством і банком;
- д) надання кредиту і контроль банку за виконанням підприємством умов кредитування.

Перед укладенням кредитного договору банк здійснює *оцінку кредитоспроможності* підприємства, тобто наявності передумов для отримання підприємством кредиту і спроможності повернути його в повному обсязі та в установлений термін.

Кредитоспроможність підприємства оцінюють за трьома групами показників:

- за значенням фінансових коефіцієнтів (коефіцієнти заборгованості, платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості, оборотності активів, прибутковості тощо);

- за показниками руху грошових коштів від основної операційної, фінансової та інвестиційної діяльності;
- за показниками оцінки ділового середовища підприємства (форма власності, вид діяльності, ринки збуту, ділові партнери, виробничі потужності, керівництво та організація тощо).

Основним документом, який регулює кредитні відносини між підприємством і банком, є кредитний договір.

Кредитний договір – це юридичний документ, що визначає взаємні зобов’язання і відповідальність між банком і клієнтом із приводу одержання останнім банківського кредиту.

Кредитний договір повинен включати такі складові:

- преамбулу, в якій зазначають найменування сторін та їх організаційно-правову форму;
- предмет і суму договору (уточнюється мета кредиту, його сума, строк надання позики, величина річних відсотків; указується номер і дата договору);
- умови забезпечення кредиту (договір застави, договір поруки (гарантія), договір-поручительство, цінні папери або інші документи; зазначається, що кредит, наданий банком, забезпечується всім належним позичальникові майном і коштами тощо);
- порядок надання і погашення позики (розкривається конкретний механізм видачі і погашення позики із зазначенням термінів розрахунків);
- зобов’язання банку і позичальника (банк зобов’язується відкрити позичальникові певний (вказується номер) позичковий рахунок для видачі кредиту; позичальник зобов’язується використати кредит на зазначені в договорі цілі та забезпечити повернення одержаного кредиту і сплату нарахованих відсотків зі свого поточного рахунку в установлені строки відповідно до строкових зобов’язань);
- права банку і позичальника (банк має право в разі недотримання позичальником умов договору розірвати його і достроково стягнути кредит зі сплатою штрафу, вказується розмір штрафу у відсотках до суми позики; позичальник

має право достроково розірвати договір, повністю повернувши одержаний кредит, включаючи відсотки за його користування, попередньо повідомивши про це банк);

- санкції в разі невиконання умов договору (порядок розгляду спірних питань, які вирішуються згідно з чинним законодавством; особливі умови, наприклад, порядок внесення змін у договір; зміни в договорі оформляються додатковою угодою сторін; строк дії договору, що встановлюється з дня надання кредиту і до повного погашення позики та відсотків за нею; юридичні адреси та реквізити сторін; підписи сторін).

Основними видами небанківського кредитування підприємств є комерційне, лізингове і державне кредитування, кредитування за рахунок коштів міжнародних фінансово-кредитних інститутів.

Комерційний кредит – це короткостроковий кредит, що надається продавцем (виробником) продукції покупцеві у формі відтермінування оплати за продані товари, виконані роботи чи надані послуги. Звичайно його оформляють переказним векселем.

Призначенням комерційного кредиту є прискорення реалізації товарів та одержання прибутку. Процент за комерційний кредит, як правило, є нижчим, ніж за банківський кредит.

Погашення комерційного кредиту може здійснюватися через оплату боржником векселя, передаванням векселя іншій особі, переоформленням комерційного кредиту на банківський. Комерційний кредит надають у товарній формі.

На практиці застосовують *три види комерційного кредиту*:

- *кредит із фіксованим терміном* погашення;
- *консигнація* – форма комерційного кредитування, за якою погашення кредиту здійснюють після фактичної реалізації товарів, отриманих позичальником від їх власника. Якщо товари не продаються, позичальник (консигнатор) має право повернути його власникові;

- *кредитування за відкритим рахунком* через простий запис вартості проданих у кредит товарів. За цієї форми комерційного кредитування постачання наступної партії товарів можливе до моменту погашення попередньої заборгованості.

Комерційний кредит дешевший від банківського, але така форма кредитування підприємства обмежена в обсягах і термінах надання.

Лізинговий кредит – це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем (кредитором) лізингоотримувачеві (позичальнику).

Лізинг – це довготермінова оренда машин, обладнання, споруд виробничого призначення. Згідно з чинним законодавством лізинг – це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи фінансових ресурсів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачеві майна, що є його власністю (або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця) за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Здійснюючи лізингові операції, орендодавець купує машини, обладнання, транспортні засоби, виробничі споруди, ЕОМ, інші основні засоби і передає їх за угодою орендареві для використання з виробничою метою, зберігаючи при цьому право власності на них до кінця угоди.

Лізинг є специфічною формою фінансування капітальних інвестицій, альтернативною традиційному банківському кредитуванню чи використанню для придбання основних засобів власних фінансових ресурсів. Він дає змогу підприємствам та організаціям отримати необхідні виробничі засоби без значних одноразових витрат, а також уникнути витрат, пов'язаних із моральним старінням засобів виробництва.

У лізингових операціях звичайно беруть участь три сторони: виробник (постачальник) машин і обладнання, організація, що фінансує лізингову угоду (орендодавець), і організація, яка використовує орендоване майно у своїх інтересах (орендар). Організаціями, що фінансують лізингові операції, виступають спеціальні лізингові компанії або банки.

Розрізняють два види лізингових операцій – фінансовий і оперативний лізинг.

Фінансовий лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший від строку, за який амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору фінансового лізингу повинна включати не менше ніж 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий лізингоодержувачеві згідно з договором, переходить у власність лізингоодержувача або викупується ним за залишковою вартістю.

Оперативний лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт на строк, менший від строку, за який амортизується 90 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Після закінчення строку договору він може бути поновлений на нових умовах. У протилежному разі майно повертається власникові або викупується орендарем за договірною ціною.

Крім того, у практиці лізингових операцій використовують:

- 1) *зворотний лізинг*, тобто договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому в лізинг;
- 2) *пайовий лізинг* – здійснення лізингу на основі багатостороннього договору суб'єктів лізингу та залучення одного або кількох кредиторів. Сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше ніж 80% вартості набутого для лізингу майна;
- 3) *міжнародний лізинг* – договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі, якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Перелік об'єктів, які фінансуються з коштів державного бюджету, визначає Міністерство економіки за погодженням із Міністерством фінансів. Визна-

чений перелік подають на затвердження Кабінету Міністрів України у складі Державної програми економічного і соціального розвитку України на плановий рік.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть та основні причини необхідності кредитування підприємств.
2. Для яких цілей залучають кредитні ресурси і як розраховують їх обсяг?
3. Для фінансування яких господарських операцій не можна використовувати кредитні ресурси?
4. Дайте характеристику класифікації кредитів за формами і видами.
5. Як класифікують кредити за терміном і порядком надання?
6. Поясніть суть і принципи банківського кредитування підприємств.
7. Дайте характеристику основних напрямів класифікації банківських кредитів.
8. Поясніть суть кредиту під урахування векселів.
9. Дайте характеристику акцептного і авального кредитування підприємства.
10. Поясніть суть і дайте характеристику видів факторингового кредитування.
11. Назвіть основні етапи банківського кредитування.
12. За якими основними показниками оцінюють кредитоспроможність підприємств.
13. З яких основних частин складається кредитний договір?
14. Поясніть суть і дайте характеристику видів комерційного кредитування.
15. Дайте характеристику лізингового кредитування.
16. Поясніть відмінність між фінансовим і оперативним лізингом.
17. Поясніть суть і призначення державного кредитування.
18. Дайте характеристику умов кредитування підприємств міжнародними фінансово-кредитними установами.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. (№ 2121-III).
2. Закон України «Про лізинг» від 16.12.1997 р. (№ 723/97-ВР).

3. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р. (№ 283/97-ВР).
4. Закон України «Про обіг векселя в Україні» від 05.04 2001 р. (№ 2374-ІІІ).

Тема 8. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

План лекції

- Фінансова стратегія і фінансова політика підприємства.
- Зміст, завдання і методи фінансового планування.
- Зміст і порядок складання поточного (річного) та оперативного фінансового плану підприємства.

Ефективність формування і використання фінансових ресурсів підприємства залежить від організації та методів фінансового планування. Фінансовий план, як складова загальної системи планування фінансово-господарської діяльності підприємства, має узгоджуватися зі стратегією його економічного розвитку, сприяти досягненню поставлених господарських завдань. Хибно визначені мета і завдання фінансової діяльності, ігнорування особливостей і реальних умов виробничо-господарської діяльності та некваліфіковане розроблення фінансових планів може стати причиною погіршення фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства.

Фінансова стратегія підприємства – складова його загальної економічної стратегії, яка охоплює систему довготермінових завдань фінансової діяльності підприємства і шляхів їх досягнення. Мета фінансової стратегії підпорядковується загальній меті економічного розвитку підприємства. Виділяють два завдання функціонування та економічного розвитку підприємства: 1) максимізація його прибутку або 2) максимізація ринкової вартості підприємства. Розроблення фінансової стратегії підприємства пов'язане з вирішенням таких

основних завдань:

- визначення перспективних напрямів розвитку фінансових взаємовідносин підприємства з діловими партнерами;
- обґрунтування основних джерел фінансового забезпечення діяльності підприємства;
- вибір оптимальних способів інвестиційної діяльності підприємства;
- зведення до мінімуму фінансових ризиків підприємства;
- забезпечення фінансової стійкості і рентабельності діяльності підприємства;
- визначення способів і методів виходу підприємства з фінансової кризи.

Фінансова стратегія підприємства є основою для розроблення його фінансової політики. **Фінансова політика підприємства** – це форма реалізації фінансової ідеології і стратегії підприємства в розрізі окремих аспектів його фінансової діяльності. Фінансова політика формується тільки за окремими напрямками фінансової діяльності підприємства, що потребують найефективнішого управління для досягнення головної стратегічної мети цієї діяльності.

Цінова політика – це політика формування цін на продукцію підприємства з урахуванням динаміки кон'юнктури ринку (попиту та пропозиції) та рівня витрат на виготовлення і реалізацію продукції. **Податкова політика** ґрунтується на виборі оптимального способу здійснення податкових платежів за наявності альтернативних варіантів господарської діяльності підприємства.

Амортизаційна політика – це політика управління амортизаційними відрахуваннями з метою інвестування їх у виробничу діяльність підприємства.

Дивідендна політика підприємства ґрунтується на оптимізації пропорцій між частиною прибутку підприємства, що використовується на споживання (виплату дивідендів), і тією частиною прибутку, яку капіталізують.

Важливою складовою фінансової політики підприємства є його **інвестиційна політика**, яка полягає у виборі та реалізації найвигідніших шляхів розширення і оновлення активів підприємства задля забезпечення основних напрямів його економічного розвитку.

Фінансова стратегія підприємства втілюється в його стратегічному пер-

спективному плані розвитку, в якому визначають основні альтернативні фінансові показники діяльності підприємства, відповідно до передбачуваних варіантів розвитку ринкового середовища. Розальтернативних фінансових планів, які дають змогу прогнозувати ймовірні зміни фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства, здійснюється на основі моделювання, факторного аналізу і нормування.

Фінансове планування – це розроблення системи фінансових планів за окремими напрямками фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді. *Мета фінансового планування* – забезпечення поточної діяльності підприємства необхідними фінансовими ресурсами.

Основними завданнями фінансового планування є:

- оптимізація фінансових відносин підприємства з діловими партнерами у плановому періоді;
- фінансове забезпечення основної, операційної та іншої звичайної діяльності підприємства;
- визначення способів ефективного інвестування капіталу підприємства у плановому періоді;
- забезпечення раціонального використання матеріально-технічних і фінансових ресурсів підприємства у плановому періоді;
- контроль за організацією поточних розрахунків і використанням платіжних засобів підприємства.

Фінансовий план розробляють на основі: загальної фінансової стратегії підприємства; основних напрямів його фінансової політики.

Для розробки фінансових планів застосовують такі методи:

- балансовий, згідно з яким балансують не тільки підсумкові показники доходів і витрат, а й для кожної статті витрат визначають конкретні джерела їх покриття;
- нормативний, за яким потребу у фінансових ресурсах визначають на основі фінансових норм і нормативів (ставки податків, норми амортизації тощо);

- розрахунково-аналітичний, відповідно до якого планові показники розраховують на основі фактичних даних за базовий період та індексів їх зміни у плановому періоді;
- методи економіко-математичного моделювання для прогнозування значення показників та оптимізації планових рішень.

Поточний фінансовий план – це план формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства на плановий рік з розбивкою показників за кварталами. Річний фінансовий план відображає обсяги надходжень і витрачання грошових коштів підприємства в плановому році на забезпечення потреб його поточної діяльності та розвиток і виконання фінансових зобов'язань, включаючи зобов'язання щодо сплати податків та обов'язкових платежів, розрахунків із діловими партнерами тощо. Основою для розрахунку річного фінансового плану державних підприємств є Положення про порядок складання річного фінансового плану державних підприємств, затверджене наказом № 277 Міністерства економіки України від 25 грудня 2000 року. Затверджено типову форму фінансового плану державного підприємства та форму розрахунку формування фінансових результатів діяльності підприємств, показники яких узгоджено з показниками фінансової звітності підприємств.

Під поточним фінансовим планом також розуміють розділ бізнес-плану, який розробляють як підтвердження окупності й прибутковості інвестицій у підприємницький проект і який містить такі складові: план доходів і витрат, план грошових надходжень і виплат, план активів і пасивів (балансовий план), план формування і використання фінансових ресурсів. Річний фінансовий план державного підприємства складається з п'яти розділів. У першому розділі річного фінансового плану записують дані про обсяги джерел формування та надходження коштів на підприємство. Другий розділ фінансового плану містить дані про приріст активів підприємства. У третьому розділі записують дані про планові обсяги повернення підприємством залучених коштів, а в четвертому – про планові витрати підприємства, пов'язані зі сплатою обов'язкових платежів до бюджету і державних цільових фондів. У п'ятому розділі відображають пла-

нові суми витрачання фінансових ресурсів підприємства на покриття збитків попередніх періодів.

Показники фінансового плану підприємства визначають на основі:

- оцінки платоспроможного попиту споживачів на основні види продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства на плановий рік, оптимізації номенклатури продукції, що випускається підприємством, визначення нових ринків збуту продукції та розробки заходів щодо підвищення ефективності збутової діяльності підприємства;
- визначення обсягів виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства на плановий рік;
- розроблених заходів щодо підвищення технічного, технологічного та організаційного рівня виробництва на підприємстві у плановому періоді, його модернізації та реконструкції (освоєння нових видів продукції і нових технологій, технічне переобладнання підприємства, удосконалення системи управління, планування та організації виробництва і матеріального постачання, заходи щодо зниження матеріаломісткості та енергомісткості виробництва);
- удосконалення організаційної структури підприємства, його реорганізації та реструктуризації;
- удосконалення менеджменту персоналу на підприємстві (підвищення кваліфікації працівників, удосконалення системи оплати праці і матеріального стимулювання працівників, соціальний розвиток підприємства тощо);
- визначення необхідності та обсягів проведення природо охоронних заходів на підприємстві;
- оцінки основних показників фінансової та інвестиційної діяльності підприємства на плановий рік (оцінки загальної потреби та обсягів і джерел залучення фінансових ресурсів, методів управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, способів забезпечення своєчасності розрахунків підприємства за спожиті матеріали, з оплати праці, сплати податків та обов'язкових платежів тощо);

- оцінки можливих ризиків діяльності підприємства, включаючи техногенні (майнові) та фінансові ризики, дії інших факторів ризику та розробки заходів, спрямованих на їх запобігання та усунення, включаючи створення резервних фондів, укладення договорів страхування тощо.

На відміну від державних підприємств, підприємства недержавної форми власності не зобов'язані складати фінансові плани або можуть розробляти їх у довільній формі.

Сьогодні найпоширенішою формою фінансових планів на недержавних підприємствах є: *баланс доходів і видатків*, який, як правило, містить такі розділи: доходи і надходження коштів підприємства; витрати і відрахування; взаємовідносини з бюджетом та позабюджетними фондами, взаємовідносини з кредитною системою тощо.

Платіжний календар – це оперативний фінансовий план, який розробляють звичайно на місяць з розбивкою на декади або тижні. У ньому визначають очікувані грошові потоки (у національній і іноземній валютах) за всіма напрямками і термінами їх надходження і використання, а також порівнюють залишки грошових коштів, їх надходження і вибуття та оцінюють спроможність підприємства своєчасно виконувати всі свої поточні фінансові зобов'язання.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику суті й основних завдань розроблення фінансової стратегії підприємства.
2. Поясніть суть і назвіть основні напрями фінансової політики підприємства.
3. Поясніть мету й основні завдання фінансового планування на підприємстві.
4. Дайте характеристику основних методів розроблення фінансових планів.
5. Які вихідні дані використовують для розроблення річного фінансового плану підприємства?
6. Як здійснюється фінансове планування на державних підприємствах?
7. Дайте характеристику організації оперативного фінансового планування на підприємстві.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. (№ 1576-XII (зі змінами і доповненнями)).
2. Положення про порядок складання річного фінансового плану державним підприємством: Затверджено наказом № 277 Міністерства економіки України від 25.12.2000 р.

Тема 9. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Характеристика методів і прийомів фінансового аналізу.
- Інформаційна основа та показники оцінки фінансового стану підприємства.

Функціонування підприємств за умов конкурентного ринкового середовища зумовлює потребу систематичного аналізу фінансового стану та оцінки фінансових результатів їх діяльності. Фінансовий аналіз здійснюють за системою спеціальних показників, які обчислюють на основі даних фінансового обліку й фінансової звітності підприємств. За результатами фінансового аналізу визначають наявні резерви підприємства щодо поліпшення його фінансового стану. Інформацію, отриману в процесі фінансового аналізу, використовують під час розроблення фінансового плану підприємства, а також для прийняття багатьох управлінських рішень.

Система аналізу господарської діяльності підприємства складається з *підсистем* – управлінського та фінансового аналізу. *Управлінський аналіз* здійснюють на основі даних управлінського обліку. Це – внутрішньогосподарський аналіз, основне завдання якого – оцінювання облікової інформації для забезпечення обґрунтованого прийняття управлінських рішень менеджерами різних рівнів управління підприємством.

Фінансовий аналіз – це спосіб оцінювання фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства на основі даних поточного фінан-

сового обліку і фінансової звітності. Оцінка фінансового стану підприємства потрібна як для його ділових партнерів (постачальників, покупців, банків, інвесторів, контролюючих фінансових органів, фінансових аналітиків), так і для працівників фінансових служб на самому підприємстві.

Основним завданням фінансового аналізу є інформаційне забезпечення прийняття рішень за такими напрямками діяльності підприємства:

- 1) фінансова діяльність (управління пасивами, забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, визначення оптимального розміру, складу і структури джерел фінансування);
- 2) інвестиційна діяльність (управління активами, розподіл фінансових ресурсів, визначення оптимального розміру, складу і структури активів підприємства, вибір і реалізація інвестиційних проектів);
- 3) операційна діяльність (управління поточними витратами і фінансовими результатами, основної та операційної діяльності).

Методи фінансового аналізу – це комплекс науково-методичних прийомів дослідження фінансового стану підприємства. Виділяють неформалізовані й формалізовані методи фінансового аналізу.

Неформалізовані методи ґрунтуються на логічних і морфологічних дослідженнях. До неформалізованих методів належать: метод експертних оцінок, психологічні методи, морфологічні методи, метод порівнянь тощо. Для них характерний певний суб'єктивізм під час оцінювання результатів аналізу.

Формалізовані методи базуються на аналітичних розрахунках. До них належать такі методи: ланцюгових підстановок, арифметичних різниць, балансовий метод, методи факторного аналізу, метод відсоткових чисел, диференціальний і логарифмічний методи, інтегральний метод, метод дисконтування, метод кореляційного і дисперсійного аналізу тощо. Можна виділяти такі основні групи формалізованих методів фінансового аналізу:

- горизонтальний (часовий) аналіз, який здійснюють шляхом порівняння даних звітності одного періоду з даними звітності за інший звітний період;

- вертикальний (структурний) аналіз на основі обчислення структури фінансових показників та оцінки впливу на неї певних чинників;
- трендовий аналіз, що ґрунтується на порівнянні значення показників звітності підприємства за певний період часу з рядом аналогічних даних за попередні звітні періоди та побудові на цій основі тренду (прогнозу);
- аналіз відносних показників (коефіцієнтів) на основі обчислення відношення між окремими позиціями однієї форми звітності або позиціями різних форм звітності підприємства;
- порівняльний аналіз зведених показників звітності різних підрозділів підприємства чи дочірніх підприємств (внутрішньогосподарський аналіз) або порівняння даних підприємства з аналогічними даними підприємств-конкурентів чи середніми показниками в галузі тощо (міжгосподарський аналіз);
- факторний аналіз на основі визначення впливу певних факторів на значення конкретного показника (без урахування фактора невизначеності – детермінований факторний аналіз або з урахуванням фактора невизначеності – стохастичний факторний аналіз).

Виділяють такі типи моделей фінансового аналізу діяльності підприємства:

- дескриптивні моделі, що ґрунтуються на використанні фактичних даних бухгалтерського обліку і звітності (горизонтальний і вертикальний аналіз статей фінансової звітності, розрахунок фінансових коефіцієнтів тощо);
- предикативні моделі, які мають передбачувальний, прогностичний характер (аналіз і прогнозування доходів, витраті прибутків підприємства, прогнозування точки беззбитковості підприємства тощо);
- нормативні моделі – це моделі, що ґрунтуються на порівнянні значення фактичних результатів діяльності підприємства з нормативними та аналізі відхилень.

Результати фінансового аналізу використовують при розроблянні фінансових прогнозів і планів підприємства.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, ви-

значається сукупністю виробничо-господарських чинників і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення й використання фінансових ресурсів підприємства.

Основними інформаційними джерелами для оцінювання фінансового стану підприємства є:

- показники фінансової звітності підприємства, зокрема балансу (форма № 1); звіту про фінансові результати (форма № 2); звіту про рух грошових коштів (форма № 3); звіту про власний капітал (форма № 4); приміток до річної фінансової звітності (форма № 5);
- показники статистичної звітності підприємства;
- дані поточного бухгалтерського обліку.

Фінансовий стан підприємства аналізують за такими групами показників:

- показники оцінки майнового стану;
- показники оцінки прибутковості та рентабельності;
- показники ліквідності та платоспроможності;
- показники фінансової стійкості та стабільності підприємства;
- показники оцінки ділової активності і руху грошових коштів підприємства;
- показники оцінки акціонерного капіталу.

Таблиця 9.1 – Основні показники оцінки фінансового стану підприємства

№ з/п	Назва показників	Порядок обчислення показників	Нормативне (рекомендоване) значення показників
1	2	3	4
1. Показники оцінки майнового стану			
1.1.	Вартість господарських засобів, які є в розпорядженні підприємства	Валюта нетто активу бухгалтерського балансу	
1.2.	Питома вага активної частини основних засобів у загальній їх вартості	Вартість активної частини основних засобів / Вартість основних засобів підприємства	
1.3.	Коефіцієнт зношеності основних засобів	Сума зношеності основних засобів / Початкова вартість основних засобів	

Продовження табл. 9.1

1	2	3	4
1.4.	Коефіцієнт придатності основних засобів	Залишкова вартість основних засобів / Початкова вартість основних засобів	
1.5.	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Балансова вартість придбаних у звітному періоді основних засобів / Вартість основних засобів на кінець звітного періоду	
1.6.	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Балансова вартість вибулих у звітному періоді основних засобів / Балансова вартість основних засобів на початок звітного періоду	
2. Показники рентабельності й прибутковості			
2.1.	Рентабельність продажу	(Прибуток від продажу продукції, товарів, робіт, послуг / Чистий дохід від продажу продукції, товарів, робіт, послуг) $\times 100$	
2.2.	Рентабельність продукції	(Прибуток від продажу продукції, товарів, робіт, послуг / Собівартість реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг) $\times 100$	
2.3.	Рентабельність операційної діяльності	[Прибуток від операційної діяльності / (Собівартість реалізованої продукції + Операційні витрати)] $\times 100$	
2.4.	Рентабельність власного капіталу	(Чистий прибуток / Середня величина власного капіталу) $\times 100$	
2.5.	Рентабельність активів підприємства	Прибуток після сплати податків і дивідендів на привілейовані акції / (Усього активи – Нематеріальні активи)] $\times 100$	
2.6.	Прибутковість інвестицій у фірму	Прибуток від звичайної діяльності після оподаткування / Сума інвестицій у фірму	
2.7.	Головний показник прибутковості	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування / (Всього активи – Нематеріальні активи)	
3. Показники ліквідності й платоспроможності			
3.1.	Величина власних обігових коштів (функціонуючий капітал)	Поточні активи – (Поточні зобов'язання + Доходи майбутніх періодів) або (Власний капітал + Забезпечення наступних витрат пасивів + Довгострокові зобов'язання – Необоротні активи)	
3.2.	Коефіцієнт покриття загальний	Поточні активи / Поточні зобов'язання	2,0 і більше
3.3.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	(Грошові кошти та їх еквіваленти + Дебіторська заборгованість) / Поточні зобов'язання	0,7 : 1,0
3.4.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспро-	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання	0,2 і більше
3.5.	Частка власних обігових коштів у покритті запасів	(Власні обігові кошти / Вартість запасів) $\times 100$	Не менше ніж 50%
4. Показники фінансової стійкості та стабільності			
4.1.	Коефіцієнт автономії (незалежності)	Власний капітал / Вартість майна підприємства	0,5 і більше
4.2.	Коефіцієнт співвідношення залученого та власного капіталів	Залучений капітал / Власний капітал	1 : 1

Продовження табл. 9.1

1	2	3	4
4.3.	Коефіцієнт фінансової залежності	Залучений капітал / Вартість майна підприємства	0,5 і менше
4.4.	Коефіцієнт фінансової стабільності	Власний капітал / Залучений капітал	1 : 1
4.5.	Маневреність власних обігових коштів	Грошові кошти та їх еквіваленти / Функціонуючий капітал	
4.6.	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Довгострокові зобов'язання / (Власний капітал + Довгострокові зобов'язання)	
5. Показники ділової активності і руху грошових коштів підприємства			
5.1.	Коефіцієнт оборотності всього капіталу підприємства	Дохід (виторг) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг та інших доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства / Середнє значення суми власного і залученого капіталів підприємства (підсумок нетто валюти балансу)	
5.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Дохід (виторг) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг / Середні залишки оборотних активів	
5.3.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Дохід (виторг) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг та інших доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності / Середнє значення власного капіталу	
5.4.	Коефіцієнт оборотності власних обігових коштів	Дохід (виторг) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг / Середні залишки власних обігових коштів	
5.5.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Дохід (виторг) від реалізації продукції, робіт, послуг / Середнє значення дебіторської заборгованості	
5.6.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Дохід (виторг) від реалізації продукції, робіт, послуг / Середнє значення кредиторської заборгованості	
5.7.	Обсяг грошового потоку підприємства (<i>кеш флоу</i>)	Чистий прибуток + Амортизаційні відрахування	
5.8.	Коефіцієнт співвідношення <i>кеш флоу</i> і нетто заборгованості підприємства	<i>Кеш флоу</i> 1 (Кредиторська заборгованість – Залишки грошових коштів та їх еквівалентів – Короткострокові фінансові вкладення)	
6. Показники оцінки акціонерного капіталу			
6.1.	Прибутковість акції	Дивіденд на одну акцію / Ринкова ціна акції	
6.2.	Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію	Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції / Кількість простих акцій	
6.3.	Цінність акції	Ринкова ціна акції / Дохід, що припадає на одну акцію	
6.4.	Дивіденди на одну акцію	Сума оголошених дивідендів / Кількість простих акцій	
6.5.	Коефіцієнт котирування акції	Ринкова ціна акції/ Номінальна ціна акції	

Під **ліквідністю підприємства** розуміють його здатність розрахуватися за своїми поточними фінансовими зобов'язаннями за рахунок своїх поточних активів, які можуть бути використані для погашення боргів. Такі активи називають ліквідними. Ліквідними є оборотні активи, які можна порівняно швидко і без фінансових втрат реалізувати й отримати готівку: виробничі запаси, запаси готової продукції на складах, дебіторська заборгованість (крім безнадійної), ліквідні цінні папери тощо. У практиці фінансового аналізу виділяють три рівні ліквідності. *Загальний коефіцієнт ліквідності* (загальний коефіцієнт покриття), який характеризує платіжні можливості підприємства не тільки за умови своєчасних розрахунків з дебіторами, а й продажу (у разі потреби) інших елементів оборотних матеріальних активів. *Коефіцієнт швидкої ліквідності* показує, чи достатньо грошових коштів, ліквідних цінних паперів та дебіторської заборгованості для погашення поточних зобов'язань за платежами за умови своєчасного проведення розрахунків із дебіторами. *Коефіцієнт абсолютної ліквідності* (*платоспроможності*) характеризує, яку частину своїх поточних зобов'язань підприємство здатне негайно погасити.

Важливими показниками оцінки фінансового стану є показники фінансової стійкості, які визначають на основі зіставлення суми власного і залученого капіталів підприємства. Найпоширенішим серед них є *коефіцієнт автономії*. Зменшення цього показника до одиниці вказує на зниження фінансової стабільності підприємства і посилення залежності від залученого капіталу, що може спричинити до негативних наслідків виробничо-господарської діяльності підприємства.

Узагальненими показниками оцінки фінансового стану підприємства є показники доходності й рентабельності його діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть мету та основні завдання фінансового аналізу діяльності підприємства.
2. Дайте характеристику основних методів фінансового аналізу.

3. Назвіть інформаційні джерела оцінки фінансового стану підприємства.
4. Назвіть показники оцінки майнового стану підприємства.
5. Поясніть суть і назвіть основні показники рентабельності та прибутковості.
6. Поясніть суть і дайте характеристику способів оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства.
7. Поясніть суть і назвіть показники оцінки фінансової стійкості та стабільності підприємства.
8. Якими показниками характеризується ділова активність і рух грошових коштів підприємства?
9. Як обчислюють показники оцінки акціонерного капіталу?
10. На основі яких показників здійснюють комплексну оцінку фінансового стану підприємства?

Список рекомендованої літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3 «Звіт про фінансові результати»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 4 «Звіт про рух грошових коштів»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 5 «Звіт про власний капітал»: Затверджено наказом № 87 Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р.
5. Про Примітки до річної фінансової звітності: Наказ № 302 Міністерства фінансів України від 29 листопада 2000 р.

Тема 10. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА

План лекції

- Фактори виникнення фінансової кризи на підприємстві.
- Методи прогнозування банкрутства.
- Економічний зміст і порядок проведення фінансової санації підприємства.
- Фінансові джерела санації.

Низький рівень фінансового менеджменту, вибір помилкової економічної і фінансової стратегії, нехтування зовнішніми факторами ризику можуть стати причиною появи кризових явищ на підприємстві й виникнення загрози його банкрутства. Щоб вивести підприємство з кризового стану, відновити його платоспроможність і рентабельність діяльності, слід провести комплекс спеціальних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства. Ефективне вирішення проблем банкрутства і санації підприємств є обов'язковою умовою оздоровлення вітчизняної фінансової системи.

Під **фінансовою кризою** розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей його впливу на фінансові відносини (нездатність задовольнити вимоги кредиторів, сплатити податки і збори тощо).

Фактори, які спричиняють виникнення фінансової кризи, поділяють на зовнішні і внутрішні:

- *зовнішні* стосовно підприємства фактори – це інфляція, нестабільність законодавства і податкової системи, нестабільність валютного і фінансового ринків, посилення конкуренції, політична нестабільність тощо;
- *внутрішні* стосовно підприємства фактори охоплюють брак фінансової стратегії, низький рівень менеджменту, втрату ринків збуту, незадовільне використання виробничих ресурсів підприємства тощо.

Кризовий стан підприємства оцінюють за такими ознаками:

- а) за причиною виникнення
- стратегічна криза, за якої на підприємстві зруйновано виробничий потенціал, бракує можливостей виходу з кризи власними фінансовими ресурсами;

- криза прибутковості, коли збитки підприємства зменшують його власний капітал, що спричиняє незадовільну структуру балансу підприємства;
- криза ліквідності, за якої підприємство є неплатоспроможним або існує потенційна небезпека втрати його плато спроможності;

б) за глибиною кризових явищ

- фаза кризи, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства;
- фаза, яка загрожує подальшому існуванню підприємства, тобто існує потреба негайної фінансової санації;
- кризовий стан, за якого підприємство не спроможне функціонувати і його слід ліквідувати.

Для швидкого виявлення потенційної загрози банкрутства підприємства та своєчасного розроблення запобіжних заходів використовують спеціальні методи його прогнозування – тестування та дискримінантний аналіз.

Дискримінантний аналіз здійснюють на основі розроблення і обчислення значення спеціальних дискримінантних функцій (моделей).

У зарубіжній практиці використовують моделі прогнозування банкрутства, найвідомішими серед яких є модель Альтмана і модель Спрінгейта.

Модель Альтмана була розроблена 1968 року на основі статистичного аналізу фінансових показників діяльності суб'єктів підприємництва. Цю модель називають 2-показником. Значення 2-показника обчислюють за формулою

$$Z = 1,2A + 1,4B + 3,3C + 0,6D + 1,0E, \quad (10.1)$$

де A – робочий капітал / загальна вартість активів;

B – чистий прибуток / загальна вартість активів;

C – чистий дохід / загальна вартість активів;

D – ринкова капіталізація компанії (ринкова вартість акцій) / сума заборгованості;

E – обсяг продажу / загальна вартість активів.

Якщо значення $Z < 1,8$, то ймовірність банкрутства дуже висока.

Якщо $Z = 1,81-2,7$, то ймовірність банкрутства висока.

Якщо $Z = 2,71-2,99$, то банкрутство можливе.

Якщо $Z = 3,0$ – імовірність банкрутства дуже низька.

Точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 95%.

Модель *Спрінгейта* записується таким виразом

$$Z = 1,3/A + 3,07B + 0,66C + 0,4D, \quad (10.2)$$

де A – робочий капітал / загальна вартість активів;

B – прибуток до сплати податків / загальна вартість активів;

C – прибуток до сплати податків / короткострокові зобов'язання;

D – обсяг продажу / загальна вартість активів.

Якщо значення Z менше ніж 0,862, підприємство є потенційним банкрутом з імовірністю 92%.

Для країн з перехідною економікою, яка характерна для України, використовують таку модель оцінки ризику банкрутства:

$$R = 8,38/K_1 + K_2 + 0,054 K_3 + 0,63/K_4, \quad (10.3)$$

де R – показник ризику банкрутства підприємства;

K_1 – оборотний капітал / вартість активів;

K_2 – чистий прибуток / власний капітал;

K_3 – дохід від реалізації продукції / вартість активів;

K_4 – чистий прибуток / загальні витрати.

**Імовірність банкрутства підприємства залежно
від значення показника R**

Значення R	Імовірність банкрутства, %
Менше ніж 0	Максимальна (90-100)
0-0,18	Висока (30-80)
0,18-0,32	Середня (35-50)
0,32-0,42	Низька (15-20)
Більше ніж 0,42	Мінімальна (до 10)

Для запобігання банкрутству підприємства і його фінансового оздоровлення проводять фінансову санацію.

Санація – це комплекс послідовних, взаємозв’язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного і соціального характеру, спрямованих на виведення суб’єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення його прибутковості й конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Фінансова санація включає комплекс заходів, спрямованих на мобілізацію та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємства.

Мета фінансової санації – покриття поточних збитків і усунення причин їх виникнення, поповнення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємства, скорочення всіх видів його заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу, формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Рішення про проведення санації приймають з ініціативи:

- суб’єкта господарювання що перебуває в кризі (перед зверненням кредиторів до арбітражного суду. У такому разі право вибору умов санації залишається за боржником);
- фінансово-кредитної установи (банк може передати оперативне управління підприємством адміністрації, за участю представника банку, реорганізувати боржника, змінити порядок платежів, направити на погашення кредиторської заборгованості виторг від реалізації продукції підприємства тощо);
- заставотримача цілісного майнового комплексу;
- державного органу з питань банкрутства (для державних підприємств або підприємств, у яких частка державної власності більше ніж 25%);
- Національного банку України, якщо йдеться про фінансове оздоровлення іншого банку.

Фінансову санацію підприємств у країнах з розвинутою ринковою економікою здійснюють за класичною моделлю, згідно з якою процес фінансового

оздоровлення підприємства поділяють на такі етапи:

- 1) виявлення (ідентифікація) фінансової кризи;
- 2) аналіз виду, глибини і причин фінансової кризи, діагностика фінансового стану підприємства на основі результатів санаційного аудиту;
- 3) прийняття рішення щодо ліквідації (добровільної чи примусової) або санації підприємства;
- 4) визначення цілей і тактики проведення санації (визначення можливої сфери діяльності, нового асортименту продукції, переліку споживачів, обґрунтування основних вартісних показників діяльності підприємства тощо);
- 5) формування стратегії санації щодо варіантів розвитку фірми та оптимізації політики капіталовкладень;
- 6) розроблення програми санації – переліку основних етапів і заходів, які передбачають провести в ході фінансового оздоровлення підприємства;
- 7) розроблення проекту санації, який містить техніко-економічне обґрунтування санації, розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей, графіки та методи мобілізації фінансового капіталу (скорочення витрат, додаткове залучення капіталу тощо), терміни освоєння інвестицій та їх окупність, очікувані результати виконання проекту;
- 8) реалізація, координація і нагляд за якістю реалізації запланованих заходів (санаційний контролінг).

Для фінансової санації підприємств розробляють дві основні групи заходів:

- заходи, спрямовані на рефінансування боргу підприємства – державне субсидування, державне пільгове кредитування, надання державних гарантій для одержання кредитів, цільове банківське кредитування, реструктуризація короткострокової заборгованості в довгострокову, випуск облігацій, інших боргових цінних паперів під гарантію санатора, перетворення боргу у власність, продаж зайвого майна тощо);
- заходи, спрямовані на реструктуризацію (реорганізацію) підприємства (злиття, поглинання, розділення), перетворення в акціонерне товариство, в орендне підприємство тощо.

Фінансова санація може бути спрямована як на реструктуризацію активів, так і реструктуризацію пасивів підприємства.

Фінансування санаційних заходів може здійснюватися з таких джерел:

- власні кошти підприємства (самофінансування);
- фінансові кошти власників;
- кошти кредиторів;
- кошти персоналу суб'єкта підприємництва;
- шляхом одержання державної фінансової підтримки.

Власними джерелами фінансування санації підприємства є кошти, отримані внаслідок таких заходів:

- а) реструктуризація його активів (продаж окремих об'єктів основних засобів, зайвих матеріальних запасів, пакетів цінних паперів, індексація балансової вартості майна; використання зворотного лізингу; здавання в лізинг основних засобів; зменшення частини низьколіквідних оборотних активів; продаж окремих структурних підрозділів підприємства; рефінансування дебіторської заборгованості шляхом переведення її в інші форми через факторинг, урахування векселів, форфейтинг тощо);
- б) зменшення операційних, фінансових та інвестиційних витрат підприємства (економія матеріальних витрат, скорочення витрат на оплату праці персоналу, запровадження неповного робочого дня, неоплачуваних відпусток, звільнення персоналу, скорочення невиробничих витрат тощо);
- в) збільшення виторгу від реалізації продукції через активізацію маркетингових досліджень ринку збуту, рекламування товарів, використання гнучкої системи знижок тощо.

Санація із залученням коштів власників здійснюється шляхом збільшення статутного капіталу підприємства за рахунок додаткових внесків засновників та реінвестування прибутку, а також надання підприємству позик, цільових внесків на безповоротній основі тощо від їх власників.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть і назвіть основні фактори, які спричиняють виникнення фінансової кризи на підприємстві.
2. Якими методами можна оцінити ймовірність банкрутства підприємства?
3. Поясніть суть санації та мету фінансової санації підприємства.
4. Хто приймає рішення про проведення санації підприємства?
5. У чому полягає суть класичної моделі санації?
6. Які основні заходи застосовують для проведення фінансової санації підприємства?
7. Дайте характеристику основних фінансових джерел санації підприємства.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 р. (№ 887-XII).
2. Закон України «Про відновлення платоспроможності підприємства або визнання його банкрутом» від 30.06.1999 р. (№ 784-XIV).

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ З КУРСУ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

1. Сутність фінансів ринкової економіки.
2. Функції фінансів підприємств.
3. Фінансовий механізм підприємства і його структура.
4. Сутність фінансових ресурсів.
5. Структура фінансових ресурсів підприємства.
6. Власний капітал підприємства.
7. Класифікація витрат.
8. Ціни на продукцію. Законодавча база ціноутворення.
9. Виручка від реалізації (продажу) – основне джерело доходів підприємства.
10. Роль і місце прибутку в економіці підприємства.

- 11.Планування прибутку та рентабельності.
- 12.Використання прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.
- 13.Контроль фінансової служби підприємства за прибутковістю і рентабельністю.
- 14.Підприємство і державна податкова служба.
- 15.Податок на додану вартість.
- 16.Акцизний збір.
- 17.Зміст і принципи розрахунків підприємства.
- 18.Форми безготівкових розрахунків.
- 19.Характеристика, класифікація ОПФ.
- 20.Вартісна оцінка ОПФ.
- 21.Знос, амортизація ОПФ.
- 22.Порядок розрахунку амортизації.
- 23.Фонд основних засобів підприємства.
- 24.Джерела фінансування відтворення ОПФ.
- 25.Принципи нарахування амортизації в системі бухгалтерського обліку.
- 26.Методи нарахування амортизації
- 27.Сутність і принципи організації оборотних коштів підприємства.
- 28.Класифікація оборотних коштів.
- 29.Процес нормування оборотних коштів.
- 30.Нормування оборотних коштів у виробничих запасах.
- 31.Нормування оборотних коштів у запасах незавершеного виробництва.
- 32.Нормування оборотних коштів у запасах готової продукції.
- 33.Планування і фінансування приросту нормативу власних оборотних коштів підприємства.
- 34.Контроль за раціональним використанням оборотних коштів.
- 35.Дефіцит оборотних коштів і джерела його фінансування.
- 36.Задачі аналізу й оцінки фінансового стану підприємства.
- 37.Інформаційна база аналізу фінансового стану підприємства.
- 38.Прибуток, види прибутку.
- 39.Причини, що негативно впливають на зростання прибутку підприємства.

40. Аналіз платоспроможності.
41. Аналіз фінансової стійкості підприємства.
42. Аналіз і оцінка оборотних активів.
43. Показники, що оцінюють оборотність оборотних активів підприємства.
44. Оцінка ділової активності підприємства.
45. Показники, що оцінюють ділову активність підприємства.
46. Роль фінансового планування на підприємстві.
47. Об'єкти і задачі фінансового планування.
48. Обов'язкова форма фінансового плану (державне підприємство).
49. Фінансовий план у формі балансу доходів і витрат.
50. Головний інструмент оперативного планування господарської діяльності підприємства.
51. Фінансовий план як розділ бізнес-плану.
52. Банкрутство, причини виникнення банкрутства.
53. Оцінка потенційного банкрутства.
54. Основні фактори розвитку кризових ситуацій на підприємстві.
55. Діагностика фінансового стану и методи фінансового оздоровлення підприємств.

СЛОВНИК ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Аваль – поручництво третьої особи за векселем.

Аванс – 1) грошова сума, що виплачується наперед, у рахунок майбутніх платежів, згідно з укладеними контрактами та угодами; 2) частина заробітної плати, яка видається за першу половину місяця.

Авізо – розрахунковий документ, підстава для вчинення записів у реєстрах бухгалтерського обліку для відображення взаєморозрахунків між юридичними особами.

Авуари – різні активи, гроші, чеки, векселі, акредитиви, за рахунок яких можуть бути проведені платежі, погашені зобов'язання.

Адміністративний штраф – стягнення з винної особи за адміністративне правопорушення, що регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Акредитив – форма безготівкових розрахунків на національному та зовнішньому ринку через доручення про виплату банком певної суми контрагенту, який виконав указані в А. умови.

Акцепт – згода на оплату документів або товару, на укладення договору на запропонованих умовах.

Акцизний збір – непрямий податок, що включається в ціну деяких товарів (високорентабельних, монопольних тощо).

Акція – цінний папір, що свідчить про право власності на певну частку майна акціонерного товариства і дає право її власникові одержувати частину прибутку акціонерного товариства у вигляді дивіденду.

Амортизаційні відрахування – метод поступового перенесення на собівартість продукції вартості основних засобів (а також нематеріальних активів), які використовуються для її виробництва. А.в. здійснюються різними (дозволеними законодавством) способами за вибором суб'єктів підприємництва. В українському податковому законодавстві – сума, на яку зменшується прибуток як об'єкт оподаткування.

Аудит – перевірка незалежними юридичними і фізичними особами (аудиторами) бухгалтерської звітності та обліку, іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

Баланс – звіт про фінансовий стан підприємства, який відображує на певну дату власний капітал підприємства, його зобов'язання та активи, куди ці фінансові ресурси вкладені.

Баланс доходів і видатків (фінансовий план) – система фінансових показників, що характеризує основні пропорції формування та використання фінансових ресурсів за певний період.

Банки комерційні – кредитні установи, що здійснюють усі різновиди банківських операцій (крім емісії грошей) для підприємств усіх галузей за рахунок грошей, залучених у вигляді вкладів та інших пасивних операцій.

Банківський кредит – див. Кредит банківський.

Банк Національний України – центральний банк України, який здійснює керівництво всією кредитною системою країни, має монопольне право емісії банкнот, є головним провідником грошово-кредитної політики держави.

Банкрутство – неспроможність боржника (будь-якої юридичної особи) виконати свої боргові зобов'язання.

Бартерна угода – товарообмінна угода без участі грошей (натуральний обмін).

Беззаперечне списання коштів – стягнення фінансовими та кредитними органами в адміністративному порядку з підприємств та організацій не внесених ними в строк платежів. В Україні з 2001 р. практика Б.с.к. суттєво звужена.

Біржа – організаційно оформлений ринок, що регулярно функціонує й на якому здійснюється оптова торгівля цінними паперами (фондова Б.) або товарами за стандартними зразками (товарна Б.).

Біржовий курс валют – вартість цінних паперів на фондовій біржі.

Бюджет державний – централізований фонд фінансових ресурсів, який затверджується вищим органом законодавчої влади країни і використовується на загальнодержавні потреби, які фінансуються у централізованому порядку.

Бюджет місцевий – бюджет адміністративно-територіальної одиниці держави, яка підпорядковується місцевим органам влади.

Валовий дохід – термін податкового права, що виражає загальну суму доходу платника податку на прибуток від усіх видів діяльності.

Валові витрати – термін податкового права, що виражає суму будь-яких витрат платника податку на прибуток, пов'язаних із його власною господарською діяльністю.

Валюта –

- 1) грошова одиниця країни;
- 2) тип грошової системи, що діє в країні (золота, срібна, паперова);
- 3) іноземні гроші, також векселі, чеки тощо, які використовуються у міжнародних розрахунках (іноземна В.).

Валютна виручка – іноземна валюта, виручена від експорту товарів і послуг.

Валютне регулювання – державне правове регулювання операцій з іноземною валютою і міжнародних розрахунків.

Валютний курс – ціна грошової одиниці національної валюти, виражена в грошових одиницях іншої країни.

Валютні рахунки – рахунки юридичної особи -в іноземній валюті, на які надходять платежі від іноземних контрагентів, валютні кошти, одержані у кредит.

Вексель – письмове зобов'язання чітко встановленої форми, за яким боржник (векселедавець) зобов'язується сплатити кредитору (векселедержателю) вказану у В. суму до певного строку. В. може використовуватися останнім як платіжний засіб.

Видатки майбутніх періодів – витрати, зроблені підприємствами за звітний період, які підлягають включенню у собівартість продукції (послуг) у наступні місяці або роки.

Виручка від продажу (реалізації) – сума коштів, яка фактично одержана тим чи іншим способом (шляхом безготівкових або готівкових розрахунків, через залік або бартер) підприємством за відвантажену (відпущену) продукцію, виконані роботи, надані послуги.

Витрати виробництва – сукупні витрати підприємства, які складають собівартість продукції.

Витрати обігу – сукупні витрати підприємств, пов'язані з виконанням їх функцій з реалізації (продажу) продукції.

Відомчий контроль – вид фінансового контролю з боку міністерств, відомств за діяльністю підвідомчих підприємств.

Відповідальне зберігання несплачених вантажів – передбачений законом обов’язок покупця зберігати матеріальні цінності, які він одержав і оплату яких не здійснив.

Власний капітал – залучені підприємством на засадах, визначених законодавством, і накопичені в процесі господарської діяльності фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно (основні засоби, оборотні засоби, цінні папери та інше майно), яке є власністю підприємства або закріплене за ним на праві повного господарського відання.

Власні оборотні кошти – частина власного капіталу (власних фінансових ресурсів) підприємства, яка призначена бути джерелом створення його оборотних активів.

Власні основні кошти – частина власного капіталу (власних фінансових ресурсів) підприємства, яка призначена бути джерелом створення його основних засобів.

Господарський договір – згода між підприємствами (організаціями) про встановлення господарчих прав та зобов’язань.

Грошові кошти – готівка, гроші на банківських рахунках, депозити до запитання.

Дебіторська заборгованість – сума боргів на користь підприємства від юридичних або фізичних осіб у результаті господарських взаємовідносин.

Депозит – внесок у банк або в іншу кредитну установу для зберігання або одержання грошової винагороди (відсотків).

Державна реєстрація – документ, який підтверджує право підприємства або громадянина вести підприємницьку діяльність.

Державне соціальне страхування – гарантована державою система матеріального забезпечення в старості або при втраті працездатності.

Дивіденд – дохід на акцію, джерелом якого є прибуток акціонерного товариства.

Довготерміновий кредит – кредит на капітальні вкладення на термін три роки і більше.

Договір кредитний – двосторонній юридичний документ між комерційним банком і підприємством-позичальником про одержання та сплату кредитів і процентів за користування ними.

Договірна дисципліна – встановлений законом порядок взаємодії між суб'єктами ринкових відносин стосовно точного виконання господарських договорів.

Емісія цінних паперів – випуск в обіг акцій, векселів, облігацій тощо і розміщення їх серед інвесторів.

Забезпечення кредиту – товарно-матеріальні цінності і витрати на виробництво, які є заставою повернення боржником одержаних у позичку коштів та сплати ним відсотків за кредит.

Залишкова вартість основних засобів – початкова або переоцінена вартість основних засобів після відрахування суми зносу.

Залік взаємної заборгованості – погашення в межах рівних сум взаємних платіжних зобов'язань двох, кількох або групи юридичних і фізичних осіб з метою прискорення розрахунків та досягнення економії платіжних засобів.

Застава – засіб забезпечення зобов'язань. З. виникає з договору чи закону. Предметом застави, може бути майно або майнові права.

Збитки – зменшення матеріальних і фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів у результаті перевищення видатків над надходженням, виражене в грошовій формі.

Знос основних засобів – поступове перенесення вартості засобів праці на продукт, що виробляється з їх участю; елемент виробничих витрат у вигляді амортизаційних відрахувань.

Зразки підписів – спеціальна картка, яку представляють усі клієнти в банк. Ця картка містить підписи розпорядників розрахункових (поточних) рахунків і відтиск печатки організації. З.п. використовуються для контролю достовірності грошових документів.

Інвестиції – довгострокові вкладення капіталу в об’єкти підприємницької та іншої діяльності.

Інвестиційна діяльність – придбання об’єктів необоротних активів (включаючи фінансові інвестиції) і реалізація таких об’єктів.

Індексація – підвищення або зниження цін, заробітної плати, вартості майна, процентних ставок тощо залежно від змін певного Індексу.

Індекс цін – показник динаміки цін, який характеризує рівень цін на товари і послуги у порівнянні з рівнем цін за період, який взято за базу.

Капітал – вкладені в активи власні та позичені фінансові ресурси суб’єктів підприємницької діяльності.

Капітальний ремонт – спосіб відтворення основних засобів, що полягає в заміні зношених машин та обладнання, конструктивних частин будівель і споруд. На підприємствах К.р. фінансується як елемент витрат на виробництво (в законодавчо встановлених межах) і за рахунок інших джерел через приріст балансової вартості основних засобів.

Капітальні вкладення – витрати, спрямовані на відтворення зношених і створення нових основних засобів у виробничій та невиробничій сферах.

Контрольний пакет акцій – частка акцій, що забезпечує їх власникові фактичний контроль в акціонерному товаристві. Теоретично К.п.а. дорівнює 50% + 1 акція. На практиці К.п.а. може становити 20-30 відсотків, а в окремих випадках 5-10 відсотків.

Кредит – позичка в грошовій або товарній формі на умовах зворотності, строковості та відплатності.

Кредит банківський – кредит у грошовій формі, що надається банками; головний різновид фінансового кредиту.

Кредит державний – кредитні відносини, в яких одним із суб’єктів виступає держава.

Кредит товарний – позабанківський кредит, який надається контрагентом-постачальником своєму партнерові у вигляді відстрочки платежу за поставлену продукцію,

Кредит фінансовий – позичка грошей під договірні відсотки на визначений термін.

Кредитна лінія – юридичне оформлене зобов’язання банку або іншої кредитної установи перед позичальником надавати йому кредит протягом певного періоду у межах узгодженого ліміту.

Кредитна угода – договір між кредитором і позичальником, який визначає розмір та умови видачі кредиту, права й обов’язки суб’єктів кредитних відносин.

Кредиторська заборгованість – тимчасово притягнені кошти, що підлягають поверненню відповідним юридичним або фізичним особам.

Курс цінних паперів – ціна, за якою продаються і купуються цінні папери. К.ц.п. формується під впливом попиту і пропозиції на ринку цінних паперів.

Ліквідність підприємства – здатність підприємства розраховуватися за своїми фінансовими зобов’язаннями шляхом перетворення активів на гроші.

Митний тариф – систематизований перелік товарів і ставок мита, якими оподатковуються ці товари під час переміщення через митний кордон.

Мито – грошовий збір, який стягується митними органами за товари, що ввозяться на митну територію або вивозяться за її межі через митний кордон країни.

Недоїмка – сума податку або іншого обов’язкового платежу, не внесена в установлений державою термін.

Неліквіди – зайві або непотрібні підприємству (організації) товарно-матеріальні цінності, що значаться на його балансі.

Необоротні активи – активи, які використовуються або реалізуються протягом періоду, що перевищує один рік (основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції тощо).

Неплатоспроможність – фінансовий стан підприємства, фірми, за якого вони неспроможні своєчасно виконувати свої фінансові зобов’язання і сплачувати борги внаслідок нераціонального використання фінансових ресурсів.

Непродуктивні витрати – видатки і втрати, викликані порушеннями та недоліками у виробничо-господарській діяльності підприємств (брак у вироб-

ництві, псування матеріальних цінностей, штрафи тощо).

Непрямі податки – податки на товари і послуги, які встановлюються у вигляді надбавок до пін або тарифів (наприклад, в Україні – податок на додану вартість, акцизний збір).

Нестача власних оборотних коштів – наявність власних оборотних коштів у розмірі, що не покриває мінімальну потребу в них для нормальної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Неустойка – грошова сума, яку повинен сплатити боржник кредитору в разі невиконання або виконання неналежний чином зобов’язання, що впливає з договору або закону.

Норматив власних оборотних коштів – сума власних оборотних коштів, яка необхідна підприємству для створення мінімальних запасів сировини, матеріалів та інших оборотних активів.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення її власником коштів і підтверджує зобов’язання відшкодувати йому номінальну вартість у передбачений строк з оплатою фіксованого відсотка.

Облік векселів – купівля банком векселів до настання терміну платежу.

Оборотні активи – матеріальні і грошові активи (оборотні засоби, засоби обігу), які використовуються або реалізуються протягом не більш як одного року.

Оборотні кошти – фінансові ресурси, які вкладаються в оборотні засоби і засоби обігу.

Основні кошти – фінансові ресурси, які вкладаються в основні засоби.

Пасив балансу – частина бухгалтерського балансу, яка відображає джерела утворення наявних фінансових ресурсів підприємств.

Пеня – санкція за несвоєчасне виконання зобов’язань і сплати платежів та внесків: різновид неустойки.

Первісна вартість основних засобів – сукупність витрат на створення елементів основних засобів.

Переказний вексель – письмовий наказ кредитора позичальнику про сплату останнім певної суми грошей третій особі або пред’явнику.

Пільги при оподаткуванні – повне чи часткове звільнення від податкових виплат юридичних і фізичних осіб відповідно до чинного законодавства.

Платіжна дисципліна – зобов’язання підприємств, організацій здійснювати платежі у точно визначені строки і обсязі.

Платіжне доручення – розрахунковий документ, за яким платник подає доручення обслуговуючому його банку про перерахування певної суми зі свого рахунку на рахунок постачальника.

Податок на додану вартість (ПДВ) – непрямий податок на кінцевих споживачів товарів і послуг. ПДВ включається у їх ціни. Нотаток на прибуток – прямий податок на суму одержаного прибутку юридичних осіб (див. прибуток 2).

Попередня оплата товарно-матеріальних цінностей і послуг – оплата товарно-матеріальних цінностей до їх відвантаження та послуг до їх виконання.

Прибуток (1 – показник фінансової діяльності підприємства) – кінцевий фінансовий результат. П складається з фінансового результату від реалізації продукції (робіт, послуг), повних засобів, нематеріальних активів та іншого майна підприємства і доходів від позареалізаційних операцій, зменшених на суму витрат по цих операціях.

Прибуток (2 – об’єкт оподаткування) – сума валового доходу підприємства за певний період, зменшена на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань за той самий період.

Примусове списання коштів – банківська операція, яка застосовується для списання коштів із розрахункових, поточних, бюджетних та інших рахунків платників, незалежно від їхньої згоди, згідно з чинним законодавством (див. *Беззаперечне списання коштів*).

Процент – плата за позичку власнику коштів або товарів, наданих в кредит (наприклад, плата банку власнику депозиту, плата підприємства банку за кредит і т. ін.).

Резидент – у податковому праві особа, яка має постійне місцеперебування в країні.

Реновація – повне відновлення, придбання нових основних засобів.

Рентабельність – міра прибутковості роботи підприємства. Р. обчислюється як відношення одержаного прибутку підприємства до вартості його капіталу або до собівартості реалізованої продукції.

СВІФТ – автоматизована система здійснення міжнародних платежів через мережу комп'ютерів.

Спеціальні фонди – сукупність коштів у розпорядженні підприємств, які мають цільове призначення.

Статутний капітал – сума внесків власників або учасників у майно підприємства (організації) для забезпечення його діяльності.

Страхові компанії – організації, що виступають у ролі страховика і беруть на себе зобов'язання відшкодувати при настанні страхового випадку деяких коштів.

Страхування кредиту – вид страхування, сутність якого полягає у зменшенні або усуненні кредитного ризику.

Тариф – система ставок, за якими стягується плата за послуги з підприємств і громадян.

Трасант – особа, яка видала переказний вексель (тратту).

Трасат – особа, яка зобов'язана сплатити за переказним векселем.

Факторинг – операція з інкасування банком або іншою юридичною особою дебіторської заборгованості клієнта з виплатою суми рахунків одразу або в міру стягнення заборгованості.

Фінансова дисципліна – обов'язковий для всіх підприємств, організацій та посадових осіб порядок здійснення фінансово діяльності.

Фінансова діяльність (1 – у широкому розумінні слова) – діяльність підприємства з управління фінансовими ресурсами, рух яких опосередковує всю господарську діяльність.

Фінансова діяльність (2 – у вузькому розумінні слова) – діяльність, яка призводить до зміни розмірів і складу власного і позикового капіталу підприємства.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, яка містить інформацію про фінансовий стан, фінансові результати діяльності, рух власного капіталу підприємства і рух грошових коштів. В Україні регламентується національними стандартами бухгалтерського обліку П(С)БО 1, 2, 3, 4 та 5.

Фінансова інвестиція – актив, який утримується підприємством з метою одержання прибутку (вкладення капіталу в акції, облігації, спільні підприємства).

Фінансове законодавство – сукупність нормативних актів органів центральної законодавчої і виконавчої влади щодо регулювання фінансових відносин.

Фінансові ресурси підприємства – сукупність фондів, коштів, які створюються в процесі виробничо-господарської діяльності (статутний капітал, резервний капітал, додатковий капітал, прибуток, а також позикові кошти – кредити банків тощо).

Фінансово-правова норма – правило поведінки в галузі фінансів, зафіксоване в законодавчих і нормативних актах держави.

Ціна – грошова форма вартості товару, функція від суми суспільне необхідних витрат праці на його виробництво, а також попиту і пропозиції на нього.

Ціна світова – грошова форма інтернаціональної вартості товару.

Юридична особа – підприємство (організація), що є за законом носієм цивільних прав та обов'язків, ринковий суб'єкт, що володіє відокремленим майном, який від власного імені набуває майнові та особисті немайнові права і виконує обов'язки, є позивачем або відповідачем у суді (господарському суді).

Навчальне видання

Гордієнко Наталія Іванівна

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВА

Конспект лекцій

для студентів 4 курсу напрямів підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» (0501 «Економіка і підприємництво»), 6.030509 «Облік і аудит» спеціальностей «Облік і аудит», «Економіка підприємства» денної і заочної форм навчання

Редактор М. З. Аляб'єв

Комп'ютерне верстання Г. О. Павлова

План 2009, поз. 150 Л

Підп. до друку 12.03.2009 р.	Формат 60×84 1/16
Друк на ризографі.	Ум. друк. арк. 5,6
Тираж 50 пр.	Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 731 від 19.12.2001 р.